

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Horns Herred
i
Middelalderen

*

Historisk Forening
i
Jægerspris Kommune
1982

Horns Herred i Middelalderen

*

Dette hæfte er udarbejdet af
Elo Harfot og Bente Thomsen.
Jægerspris 1982.

Forsidetegningen er fra Olaus Magnus:
"De gentibus septentrionalibus" ca. 1520.
Tegningen forestiller en skov med svin,
som æder bog og agern. Dette foder gav
svinekødet en krydret smag, men dyrene
blev ikke særlig fede.

Indholdsfortegnelse.

Ordforklaring	s. 3
Forord	s. 4
Den senmiddelalderlige landbrugskrise	s. 5
Oldenområdet	s. 15
Ødegårdsforskning	s. 21
Nedlagte landsbyer	s. 25
Handelen på fjordene	s. 37
Kindholm	s. 42
Svanholm før 1452	s. 44
Abrahamstrup før 1450	s. 45
Billeslægten	s. 51
Selsø	s. 69
Kløstergods	s. 71
Krisens resultater	s. 78
Billedfortegnelse	s. 85
Litteraturfortegnelse	s. 87

Ordforklaring.

Hornsherredundersøgelsen - udgivet 1977
under redaktion af Svend Gissel - vil i
hæftet blive forkortet HHU.

Bol: Et bol er en jordopmålingsenhed, hvori indgår en jordvurdering. Det betyder, at et bols areal afhænger af, hvor i landet man befinder sig. Et bol omfattede oftest flere gårde. På Sjælland svarer et bol i de fleste tilfælde til 90-110 tdr. land. Boltallet var beskatningsgrundlag.

Ødelægning: Med dette udtryk menes, at en bebyggelse lægges øde p.gr.a. befolkningens fraflytning eller død. Under den senmiddelalderlige krise blev den tilhørende jord normalt lagt ud til græsning (oldenområde).

Forord.

I 1977 offentliggjorde "Det Nordiske Ødegårdsprojekt" resultatet af særdeles omfattende undersøgelser over landbrugskrisen i Horns Herred i middelalderen.

Bogen "Hornsherredundersøgelsen" (HHU) er desværre ret svært tilgængelig, idet den er skrevet for en læsekreds af videnskabsfolk.

Vi har derfor ment, at det var en oplagt opgave at forsøge at give en enklere fremstilling af HHU's resultater. Der er dog også medtaget andre aspekter, men vi gør opmærksom på to områder, som ikke vil blive behandlet i dette hæfte:

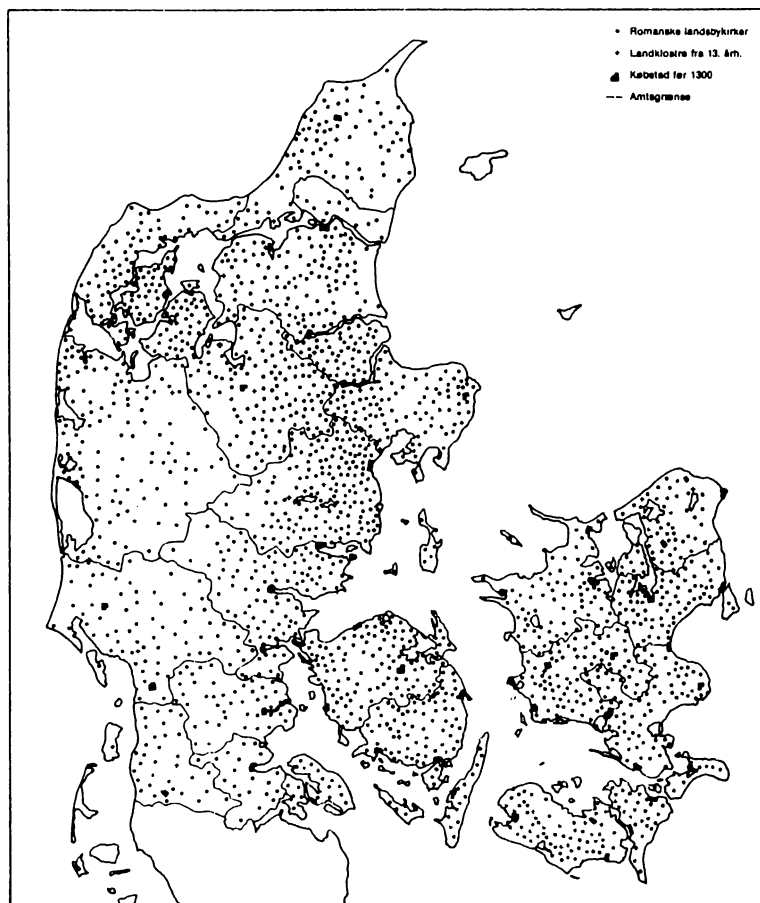
Dagliglivet i middelalderen vil kun blive skildret ved hjælp af illustrationerne, da vi næsten ingen oplysninger har specielt om Horns Herred. Landsbykirkerne, som næsten alle er bygget i middelalderen, er ikke medtaget, idet der er så meget stof om dem, at det vil være rimeligt med et hæfte herom alene.

Vi takker dr. phil. Svend Gissel, som har gennemset manuskriptet og ydet råd og vejledning.

Vi takker ligeledes "Eget Hus Fonden", som har ydet tilskud til hæftets trykning.

Den senmiddelalderlige landbrugskrise.

Den tidlige middelalder og højmiddelalderen (ca. 1000-1300) var generelt en fremgangsperiode overalt i Nord- og Vesteuropa. Befolkningstallet steg, nye områder blev taget under opdyrkning og der var kraftig vækst i antallet af byer. I Danmark var det i denne periode, de gamle landsbyer blev aflastet ved anlæggelse af de mange nye

Danmarks bebyggelse i 1200-tallet.
(kirker, klostre, købstæder)

-torpbebyggelser¹, udflytterlandsbyer, der som regel blev anlagt i en afstand af 1,5-2,5 km fra moderbyen. Nye købstæder blev også anlagt, flere af dem efter kongeligt initiativ og med en detaljeret byplan til grund. Endelserne -borg og -købing er karakteristiske for købstæder fra denne periode.

Omkring år 1300 vendte billedet imidlertid i det meste af Europa, og de næste 200 år blev præget af tilbagegang og stagnation på en række områder. Det er denne periode, som almindeligvis benævnes "den senmiddelalderlige landbrugs-krise". Krisen gav sig til udtryk i hele Vest- og Nordeuropa, og det er derfor naturligt at tro, at der har været nogle fælles, internationale årsager til den.

I de gode tider fra 1150-1300 var der overalt i Vesteuropa høje priser på korn, hvilket selvfølgelig var en anspore til at tage mere jord under plov. De gode priser var betinget af en stor efterspørgsel på korn - det skyldtes den voksende befolkningstal og specielt den voksende bybefolkning, som jo skulle forsynes med fødevarer fra landbrugsområderne.

Omkring år 1300 begyndte kornpriserne (og i øvrigt også priserne på andre varer) at udvise

1. -torpbebyggelserne kan kendes på endelserne -rup, -drup, -strup samt selvfølgelig -torp.

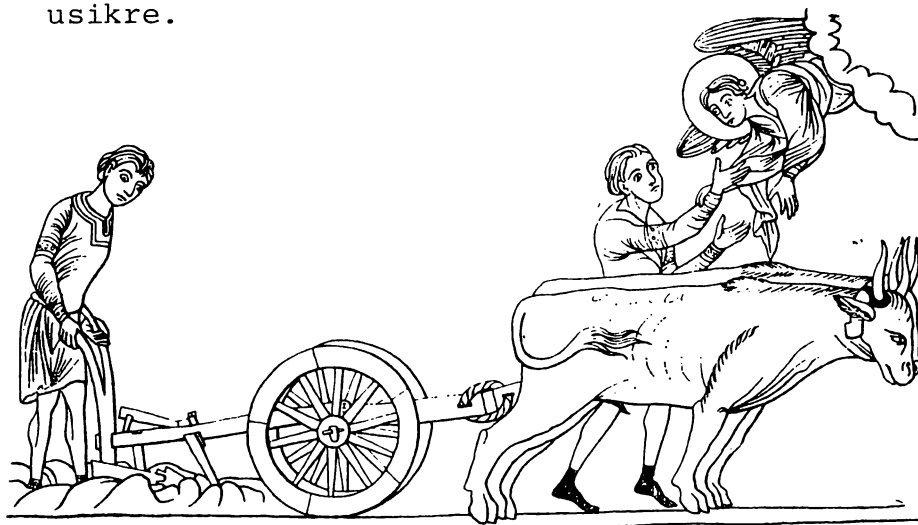

Der høstes med segl. Metoden sikrer, at kun få kerner tabes under arbejdet. Kvinden samler kornet i neg.

en faldende tendens , som med visse svingninger holdt sig til ca. 1500. Det skal tilføjes, at priserne på kvæg ikke faldt så meget som priserne på korn. For et landbrug, der klarer sig ved at producere korn, er det klart, at en så langvarig prisnedgang må få store virkninger.

Prisfaldet på korn skyldtes en formindsket efterspørgsel efter dette produkt. Med undtagelse af byg, der var beregnet til de tyske byers ølproduktion, var alt det korn, der var i handelen, beregnet til brødfremstilling. Den formindskede efterspørgsel må derfor hovedsagelig skyldes et mindre behov for brødkorn. Alle de undersøgelser, der er

lavet over befolkningstallets udvikling i 1300-tallet, viser da også, at Europas befolkning mindskedes, så det kan udmærket forklare et faldende behov for brødkorn - selv om det må understreges, at tallene er meget usikre.

Bønder i søndagstøj pløjer til englelyd. Detaljerne ses tydeligt. Et langjern er fæstnet med kile foran det lille trekantede plovskær i jorden.

Årsagerne til befolkningstilbagegangen er der naturligvis forsket meget i, bl.a. fordi man regner befolkningstilbagegangen som en af hovedårsagerne til krisen. Stor indflydelse på befolkningstallet havde Den sorte Død - byldepesten, som hærgede i Europa 1347-50, og som visse steder fjernede op til 60 % af befolk-

ningen. I gennemsnit kan man regne med, at en trediedel af befolkningen døde af pesten, men der var store lokale variationer, og der var også områder, som næsten ikke berørtes af pesten. Men den sorte død er ikke tilstrækkeligt til at forklare det faldende befolkningstal, for selv pestens store tab ville være rettet op i løbet af nogle år med det fødselstal, som dengang var almindeligt. Der kom en række mindre epidemier i 2. halvdel af 1300-tallet, så situationen nåede næppe at blive helt normal før tidligst omkring år 1400.

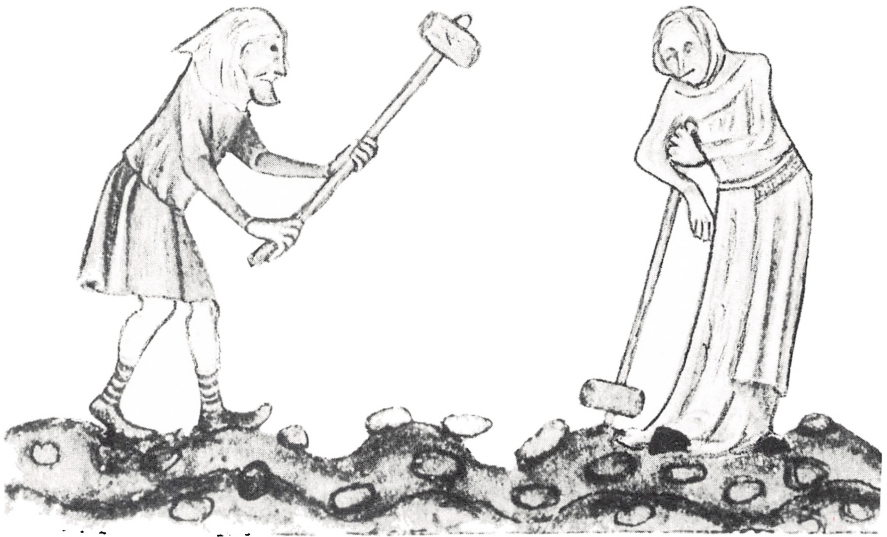
Patienterne lider ikke af pest, men af syfilis, og er ved at gennemgå en smøremedicin med kviksølvsalve. Denne sygdom blev bragt til Europa med Columbus' sømænd i 1492 og bredte sig derefter hurtigt. Billedet er fra 1497.

Man mener som før nævnt dog ikke, at pest eller anden sygdom var den vigtigste årsag til befolkningstallets fald. Tilbagegangen skyldes snarere, at befolkningens generelle ernæringsstilstand var så dårlig, at dødeligheden blev meget høj - en underernæringsstilstand, som sva-

rer til den, i hvilken u-landene befinder sig i dag. Årsagen skulle være, at man ikke var i stand til at producere fødevarer nok. Under fremgangsperioden i 1200-tallet var der blevet opdyrket en del jord, som var så dårlig, at den ikke kunne danne basis for en eksistens - såkaldte marginaljorde. De bedre jorder var man med den tids landbrugsteknik ikke i stand til at afpresse et større udbytte. Befolkningstallet blev ved med at stige, hvilket gav et øget pres på jorden. Afgifterne til feudaleren - kronen, kirken eller godsejeren - var ret store, hvorfor der kun resterede lidt til producentens eget forbrug. I årene 1315-17 indtraf i Nordvesteuropa tre år i træk med dårlig høst. Den mangel på korn, som fulgte heraf, gav hungersnød og stærkt stigende dødelighed i mange områder. Befolkningens generelle modstandskraft mod ellers ufarlige sygdomme blev derved meget ringe. I første halvdel af 1300-tallet ophørte væksten i befolkningstallet, og med den sorte død kom et direkte tilbagefald, som først var overvundet langt hen i 1400-tallet.

Ikke kun sygdom medvirkede til at holde befolkningstallet nede. 1300-tallet var en politisk urolig periode med krige og borgerkrige, som selvfølgelig også bragte en række tab.

En følge af det faldende befolkningstal var,

Jordknoldene knuses inden såning.

at mange landsbyer kom til at ligge helt eller delvist øde, fordi der blev mangel på arbejdskraft på landet. Kendskabet til krisen stammer bl.a. fra, at man i middelalderlige regnskaber over landgildeindkomster gang på gang ser, at indtægterne går ned, fordi en gård eller en hel landsby ligger øde hen. Ødelægningen (=lagt øde p.gr.a. fraflytning, død eller fordi en ny fæster ikke kunne findes) er nemmest at konstatere i de tilfælde, hvor en hel landsby er blevet varigt forladt. Det er vanskeligere at sige noget præcist, når kun en enkelt gård i en landsby er blevet op-

givet, fordi jorden så lige så stille kan være gået over til en eller flere af de andre gårde.

De forladte landsbyer er som regel dem, der ligger på marginaljorder - sandede, sumpede, svært dyrkbare arealer, og som regel er det de unge bebyggelser - -torperne - det går ud over. Det er sjældent de ældre, bedre befæstede landsbyer, som må bukke under.

Ødelægningen af landsbyerne startede ca. 1350 og kulminerede omkring 1400-1420. Der blev ved med at være øde gårde frem til 1500-tallet, men antallet blev mindre.

Et andet krisetegn var, at jordpriserne begyndte at falde omkring 1350, hvilket selvfølgelig skyldes, at forrentningen af jorden ikke var så god som tidligere. Et tegn på krisen er det også, at landgilden af den enkelte gård blev nedsat mange steder - godsejerne var efterhånden ikke i stand til at leje jorden ud til samme høje priser som før. De måtte gå ned i pris, hvis de overhovedet ville have nogen til at tage deres gård i fæste. Med den mangel på arbejdskraft, der var opstået, havde bønderne pludselig fået mulighed for selv at afgøre, hvor de ville påtage sig fæsteforpligtelser, og det er klart, at de flyttede til de godsejere, som gav dem de bedste betingelser.

Arbejdskraftmangelen medførte også en land-

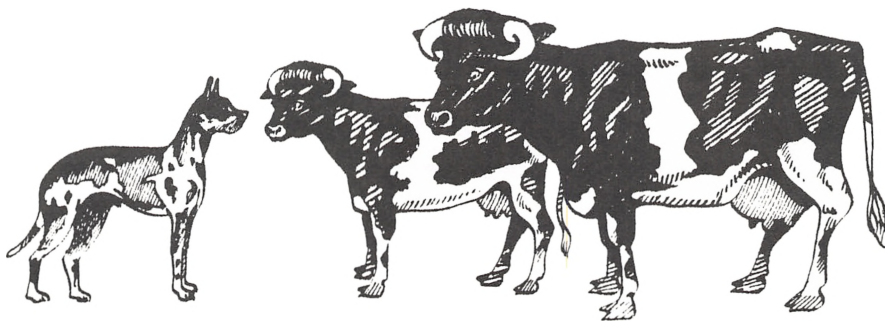
brugsmæssig omlægning. Det var dengang særdeles arbejdskraftforbrugende at dyrke korn. Da nu arbejdskraft blev en mangelvare, måtte man finde alternativer: det blev en omlægning til kvægavl. Kvæget kan det meste af året passe sig selv med græsning uden nogen særlig indsats af menneskelig arbejdskraft. Og græsning blev

Der høstes. Kalkmaleri.

der nok af på de opgivne gårdes og landsbyers jorder. Det er om denne periode, man anvender udtrykket "det dyre brød, det billige kød".

En klimaforværring nævnes også som en mulig medvirkende årsag til krisen, men det er tvivlsomt, hvor meget dette har betydet. I det 13. årh. skulle være sket en klimaforværring, fordi lavtrykkene fra det atlantiske

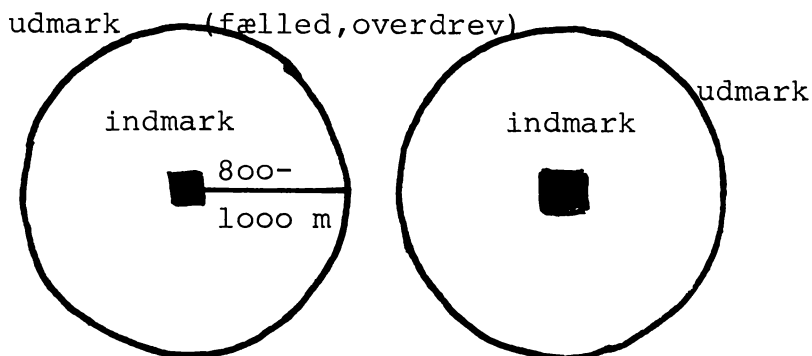
1300-tallets køer var meget mindre end nutidens. Man har fundet skeletter af en ko og dens kalv, der tydeligt viser, at datidens køer ikke var meget større end en stor hund i dag.

område begyndte at vandre i en sydligere bane end tidligere, og det gav mere nedbør. Lavtliggende områder blev så vandlidende og måtte ofte opgives. Øget nedbør, og deraf følgende vandlidende jorder har muligvis spillet en rolle i visse dele af Danmark, men ikke i Horns Herred. Ingen af de ødelagte områder i Horns Herred ligger så lavt, at vandet kan have været et problem.

Oldenområdet.

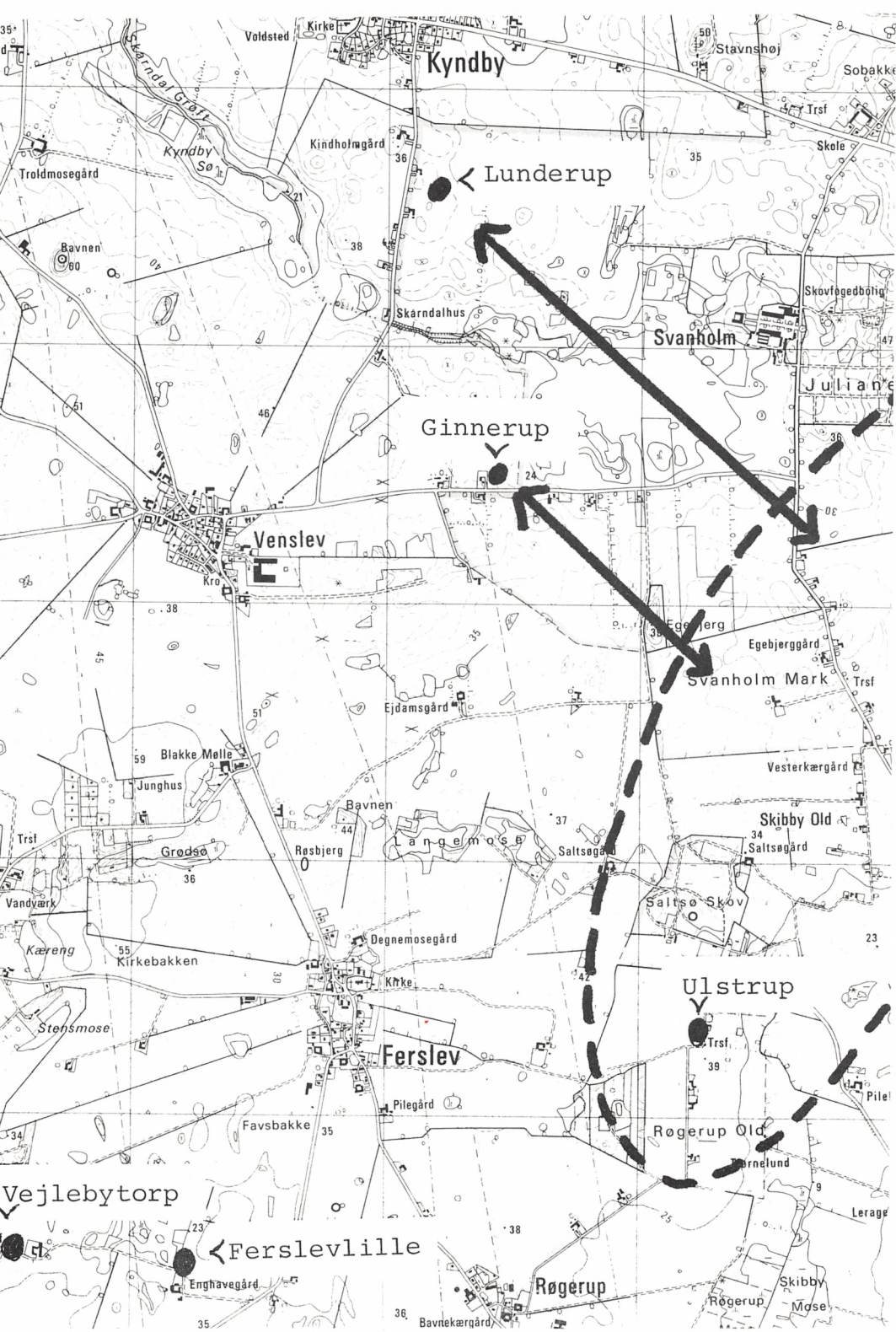
Betragter man et kort over det nordlige Horns Herred, vil man bemærke, at der er en vis ensartethed over en del af landsbynavnene. Der er en række landsbyer, som ender på -lev, f.eks. Landerslev, Tørslev, Ferslev, Skuldelev, Venslev o.a.. Der er også en del byer, hvis endelse er -by eller -rup (Dråby, Dalby, Skibby, Krogstrup) samt endelig nogle mere enkeltstående navne som f.eks. Jægerspris. Disse bynavne kan være med til at give en omtrentlig datering af bebyggelsernes opståen, måske ikke en absolut datering, men dog en relativ, så man kan afgøre, hvilke der er ældst og yngst.

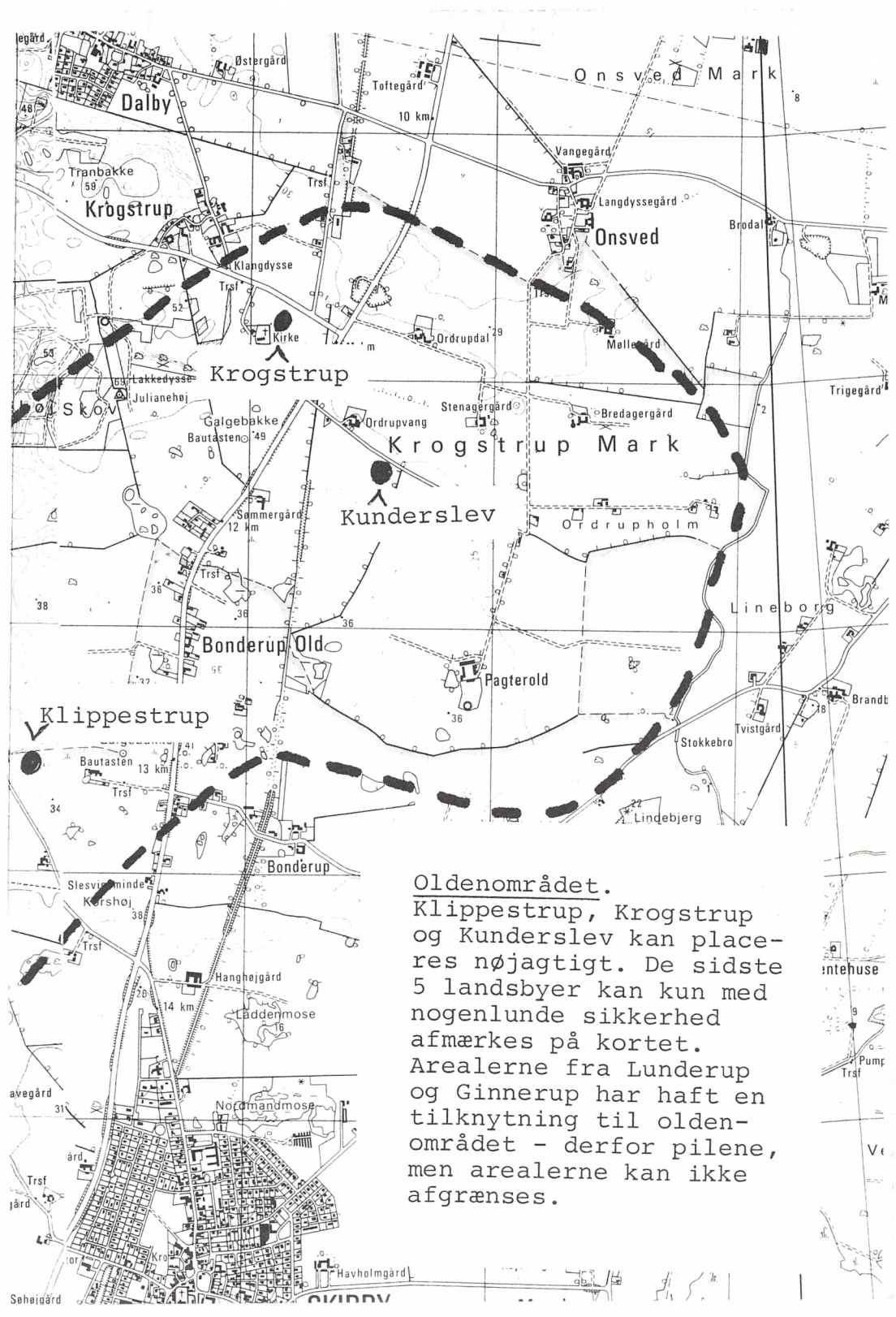
Normalt regnes byer med endelse på -lev som nogle af de ældste, idet man regner med, at de er grundlagt i folkevandringstid -ca. 400-600 e.Kr.. Bebyggelser med endelsen -by og -rup (torpbyer) er noget yngre, de er normalt grundlagt i vikingetid eller tidlig middelalder. Ofte er det udflytterbyer fra de gamle landsbyer. Det kunne blive nødvendigt at anlægge en ny landsby, hvis den oprindelige landsbys befolkning var vokset så meget, at man måtte udvide markarealet for at kunne brødføde alle. Bebyggelsesstrukturen dengang var sådan,

Indmarken - det intensivt dyrkede areal, lå omkring landsbyen, og udenfor dette lå udmarken (fælleden), som benyttedes til græsning eller til en meget ekstensiv dyrkning, f.eks. 2 års dyrkning efterfulgt af 20 års brak.

at en landsby lå i centrum af sine jordtiliggende - altså det intensivt dyrkede areal - og udvidelse af indmarksarealet foregik ved at "gøre cirkelns radius større". På et tidspunkt blev afstanden til de fjerneste marker så stor, at det blev uoverkommeligt at dyrke dem med den teknik, man da havde til rådighed. Så var tiden moden til en udflytning. Ved undersøgelse af afstanden mellem moderby og udflytterby har man konstateret, at når afstanden til de yderste marker var kommet op på 800-1000 m, var overgrænsen nået. Udflytterlandsbyen blev anlagt, så også dens fjerneste marker lå i en afstand af ca. 800-1000 m fra den ny bebyggelse. På denne måde blev der ca. 2

Oldenområdet.
Klippestrup, Krogstrup og Kunderslev kan placeres nøjagtigt. De sidste 5 landsbyer kan kun med nogenlunde sikkerhed afmærkes på kortet. Arealerne fra Lunderup og Ginnerup har haft en tilknytning til oldenområdet - derfor pilene, men arealerne kan ikke afgrænses.

Intehuse
Pump
Trsf
V

km mellem de to landsbyer.

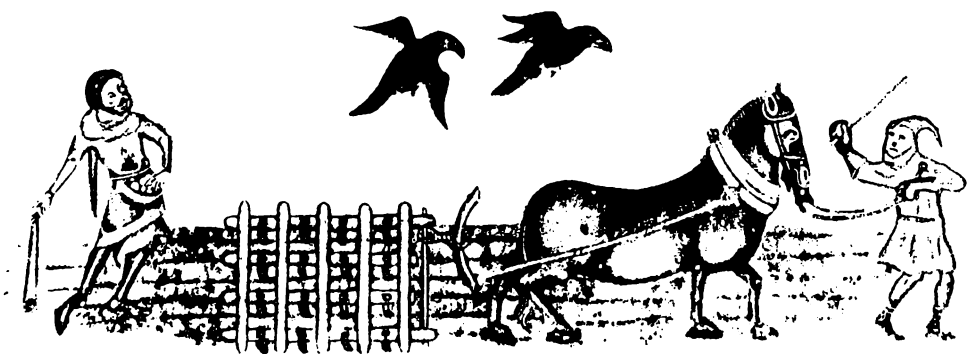
Nord for Skibby vil man på kortet se betegnelser som Pagterold, Røgerup Old, Bonderup Old og Skibby Old. Disse navne fortæller også et stykke bebyggelsehistorie. Betegnelsen "old" har ikke noget at gøre med "gammel" - som vi kender det i oldtidsagre o.a. Olden er frugterne af bøg og eg samt af visse andre træer. Når dyrene blev drevet ud i skovene til opfedning, kaldtes det, at de blev "sendt på olden".

Et svin spiser olden

Oldenområdet i Horns Herred var et areal, som i slutningen af 1300-tallet blev opgivet som almindelig landbrugsjord, fik lov at springe i græs eller krat, og derefter hovedsagelig blev udnyttet til græsning. Årsagerne til denne landbrugstekniske omlægning er nærmere behandlet i afsnittet om den senmiddelalderlige krise, og hvad specielt årsagerne var i Horns Herred, vil senere blive behandlet.

Oldenområdet var på 10-12 km², beliggende i firkanten mellem Dalby, Skuldelev, Skibby og Ferslev. På dette areal forsvandt 8 ud af 9 eksisterende landsbyer, kun Bonderup overlevede. I en periode formodes et større område end det ovennævnte at have været øde, f.eks. har Skuldelev ligget øde en overgang. Tilbagegangen satte ind omkring 1370 og havde sandsynligvis den stærkeste virkning i årene 1375-1400. Det var en udvikling, som satte et afgørende præg på egnen, fordi oldenområdet kom til at ligge i over 200 år. En genopdyrking satte først i gang i løbet af 1600-tallet.

Ødegårdsforskning.

De danske ødegårdsområder er behandlet først og fremmest af forskeren C.A. Christensen, som publicerede sine resultater mellem 1931 og 1964. Ødegårdsområder kendes ikke kun fra Horns Herred, men også fra flere andre steder i landet, f.eks. Falster og Sønderjylland.

Brimbu cū atcū s̄.	Thornbygh cū halscū 7	¶ Hec ptinet in scania ad künüglet.
Roskildis cū atcū s̄.	braynælcq datū ē p and	Wclans.
Skipbu cū hornswith.	wohstegh.	Holbu cū atcū s̄
Lumlas dīm.	Karabæc cū atcū s̄.	f. sigthæfore cū æteris uill fæl re
Hakarstathē cū atcū s̄.	Haraldstath cū atcū s̄.	alminnig.
Rochæstansfore.	Hadopyng cū atcū s̄.	Wæ cū atcū s̄.
Singhsburgh cū atcū s̄.	Worthinglygh cū tota stent	Onæstef cū atcū s̄.
A neivorthorp cū atcū s̄.	with. quicq ē pæt brotha.	Rastund cū atcū s̄
Rohsnes cū atcū s̄.	pæt læbakfore.	Tūmarthorp.
Loghæz	7 omnia oppida	Wū hæræth in
Rechæls dīm	facta de stent	burghændholm.
Hals.	with.	Aræclund.
Saulofæz		Ad sum cū atcū s̄.
		Oræsto.
		Spullæ.
		Øthæ.
		Scanor.
		Lund.

Kong Valdemars Jordebog er en fortegnelse over kongens godsbesiddelser rundt om i landet i begyndelsen af 1200-tallet. Denne side viser bl.a. lokaliteter i Horns Herred.

I 1969 blev emnet taget op igen, idet man på skandinavisk baggrund besluttede at indlede et samarbejde om omfanget og betydningen af de ødelagte områder i hvert af de nordiske lande. Samarbejdet sattes i gang under fællesbetegnelsen "Det nordiske ødegårdsprojekt". I 1972 udkom det første bind "Nasjonale forskningsoversikter", som indeholder et bidrag fra Danmark, Finland, Holstein-Lauenburg, Island, Norge og Sverige. Det danske bidrag er skrevet af dr. phil. Svend Gissel, som blev leder af det danske ødegårdsudvalg.

I alt syv danske områder blev udvalgt som undersøgelsesområder: Horns Herred, Falster, tre områder i Sønderjylland og to områder i Nørrejylland. Hornsherredundersøgelsen blev først færdiggjort og resultatet blev udgivet i 1977 under titlen "Hornsherredundersøgelsen".

Ved undersøgelsen forsøgte man først ved hjælp af de skriftlige kilder at udarbejde en liste over de højmiddelalderlige bebyggelser, dernæst søgte man at lokalisere dem. Det var specielt på dette område, det tværfaglige samarbejde mellem historikere, geografer, sprogforskere og geologer havde sin store fordel. Når en landsby var påvist, var det historikerne, der foretog den endelige tolkning af materialet, bl.a. forsøgte de at fastlægge år-

sagen til ødelæggelserne og de ændringer, det medførte i områdets struktur.

De vigtigste middelalderkilder til Sjællands historie er Kong Valdemars Jordebog, som er blevet til i 1230'erne og Roskildebispens Jordebog fra ca. 1370. En jordebog er en oversigt over jordejendom - her henholdsvis kong Valdemars og Roskildebispens ejendom. Især Roskildebispen var en stor godsbesidder, så denne jordebog giver mange oplysninger.

Peder Jensen Lodehat, biskop i Roskilde. Begravet 1416. Denne mand har som biskop ejet store dele af Horns Herred under krisen. Portrættet er tilsyneladende ikke et af de sædvanlige, idealiserede, men virker ægte. Fra en gravsten i Roskilde Domkirke.

Der findes også en "Roskildebispens dombog" fra ca. 1290-1300, som giver oplysninger om bispens landgildeindtægter fra Horns Herred, og der findes en jordebog og regnskab fra Abrahamstrup fra 1559. Ellers er kildematerialet betydeligt yngre, f.eks. en mageskiftebesigtigelse mellem kronen og Roskilde kapitel fra 1606, sognepræsteindberetninger fra 1651 samt matriklerne fra 1664 og 1688. Markbøgerne fra 1682 (forarbejderne til 1688-matriklen) er vigtige kilder, idet de indeholder en markfortegnelse med angivelse af navn på de enkelte marker, og det kan være en god hjælp til lokalisering af en forsvunden bebyggelse.

Universitetet ejede også gods i Horns Herred, og ud fra regnskaber og jordebøger, som stammer fra årene 1539-61 kan udtrages nogle oplysninger. Endvidere findes der en række privatarkiver og godsarkiver - her er Billernes arkiv det vigtigste. Denne slægt sad på Svanholm og i perioder på Abrahamstrup.

Nedlagte landsbyer.

Kunderslev, som var beliggende sydøst for gården Ordrupvang, udmærker sig ved at være den største danske ødelagte bebyggelse, som er påvist. Landsbyen er anslået til en størrelse på 9 bol (1 bol = ca. 100 tdr. land) på tidspunktet, da den blev lagt øde.

Kunderslev lå 300-400 m øst for landevejen Skibby-Frederikssund, men ingen spor kan ses i landskabet. Dens lokalisering er sket ud fra markbogen 1682 og et tingsvidne 1632, suppleret med arkæologiske fund og fosfat-analyser.¹

Kunderslev kan være meget gammel. Navnet tyder på en oprindelse i folkevandringstid, og der er gjort fund af tenvægte og hvæssesten, som kan være fra jernalderen. Sikrere er dog fund af vendisk keramik, som er almindeligt fra vikingetid til 1200. Skriftligt vidnesbyrd om Kunderslev findes første gang ca. 1300 i Roskildebispens dombog, og kilderne tyder på, at Kunderslev er lagt øde imellem 1370 og 1400 - det tidspunkt, man fastsætter kulminationen af landbrugskrisen i

1. En fosfatanalyse af et areal kan afsløre, om der har været menneskelig bebyggelse på stedet, fordi der sker en koncentration af fosfater, når planter nedbrydes ved at passere menneskers eller dyrs tarmkanal.

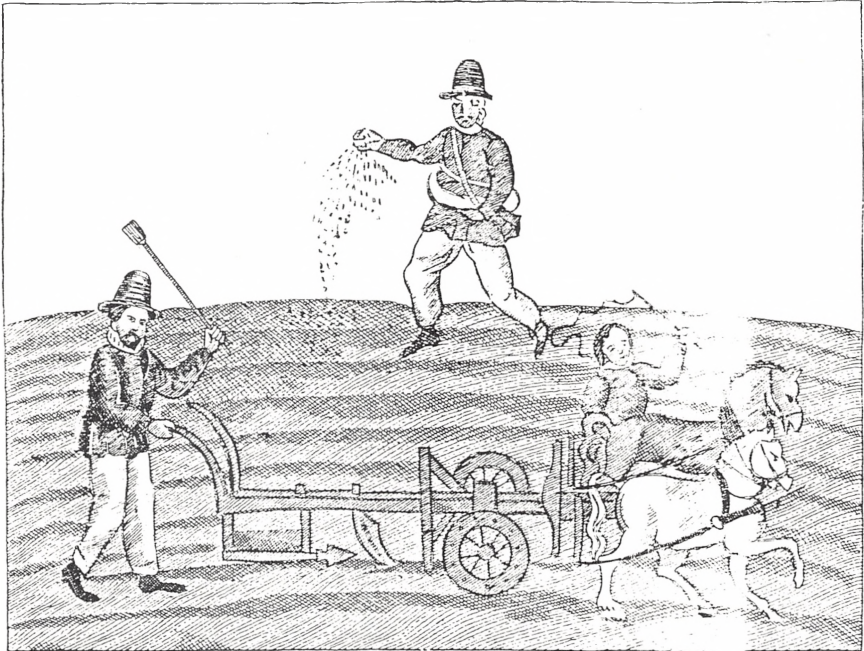
Der tærskes på loen ved vintertid.

Horns Herred til.

Ejendomsretten til Kunderslev landsby var delt mellem seks forskellige ejere, dog kan det ikke præcist fastslås, hvor stor en del hver enkelt ejer har besiddet. Ejerne i 1300-1400 tallet var Roskildekirken, kronen, Torup gård (Strø Herred), Svanholm, Kindholm og Egholm.

Årsagen til Kunderslevs ødelægning kendes ikke, men da landsbyen er forladt meget pludseligt, gætter man på en epidemi eller en flytning til en anden lokalitet i Voldborg Herred. Efter ødelægningen blev bymarken anvendt til græsning ligesom det øvrige olden-område. Vi ser her afspejlet landbrugets om-lægning fra agerbrug til kvægdrift. Der blev

gjort et enkelt forsøg på at genopdyrke bymarken i årene derefter. I perioden 1402-18 søgte provst Christiern i Roskilde at opdyrke Provsteholmen - en del af Roskildekirkens besiddelser i Kunderslev. Det var imidlertid en meget ekstensiv udnyttelse. Jorden blev kun tilsået med havre, og ikke hvert år - det ved man, fordi der kun betaltes landgilde de år, hvor jorden var tilsået. Genopdyrkningsforsøget ophørte, da provst Christiern i 1418 blev biskop i Ribe.

Bønderne arbejder tilsyneladende med søndagstøjet på. Tegningen er fra en adelig jordebog fra 1588, bl.a. omfattende Selsø.

Klippestrup er af Hornsherredundersøgelsen blevet lokaliseret til området øst for Vesterkærgård mellem Skibby og Svanholm. Lokaliseringen er primært sket ved hjælp af fosfatundersøgelser og arkæologiske fund, for der er i nutiden ingen spor af landsbyen at finde i landskabet.

Navnet Klippestrup angiver, at landsbyen formodentlig er grundlagt i vikingetiden, idet første del af ordet er et mandsnavn og anden del hører til -torp-gruppen. Denne kombination tyder på en ret pæn alder. Det ses heraf, at ødelægningen ikke kun ramte de nyetablerede landsbyer, men også kunne gå ud over bebyggelser, som havde eksisteret i flere hundrede år.

Størrelsesmæssigt var Klippestrup heller ikke ubetydelig, selv om dens nøjagtige jordtilliggende ikke har kunnet fastsættes. Man har kendskab til 12 gårde, hvoraf de fire hørte under Svanholm og de otte under Roskilde Domkapitel.

Det vides ikke nøjagtigt, hvornår Klippestrup er blevet lagt øde, men ca. 1470 forskyder Bonderup og Skibby mænd deres markskel ind på Klippestrup mark, og det havde næppe været muligt, hvis landsbyen havde været i drift. HHU formoder, at Klippestrup lå øde

allerede 1452 og 1456. De næste århundreder blev bymarken anvendt til græsning ligesom Kunderslevs, men der blev ikke gjort noget forsøg på genopdyrkning.

Bønder ca. år 1500. Kalkmaleri.

Krogstrup er formodentlig grundlagt som udflytterby fra Kunderslev imellem år 900-1100, og har været af ret beskeden størrelse, omend det nøjagtige tilliggende ikke er kendt. Forskerne gætter på en størrelse på 1-2 bol.

Krogstrup kirke ligger i dag helt enlig i landskabet, hvilket er usædvanligt efter danske forhold. Sådan var det imidlertid ikke fra starten. Da Krogstrup kirke blev bygget (de ældste dele er fra før 1250) lå den midt

i Krogstrup landsby: bebyggelsen er blevet lokaliseret til umiddelbart nord og øst for kirkegårdsmuren. Gadekæret er det eneste, som i dag synligt vidner om landsbyens beliggenhed.

Hele Krogstrup med undtagelse af præstegård og degnestavn hørte under Svanholm, og det bevirkede, at jorden blot blev lagt sammen med Svanholms øvrige jorder. Dette skete inden 1456 og omfattede hele byen, undtaget dog præstegård og degnestavn. De to sidstnævnte blev nedlagt på et tidspunkt mellem 1456 og 1567.

Krogstrups jord anvendtes efter ødelægningen til græsning i omkring 100 år. I 1600-tallet påbegyndtes en genopdyrkning fra Ordrup - denne fuldførtes inden 1682.

Det nuværende Krogstrup er ikke identisk med det middelalderlige Krogstrup. Landsbyen Ordrup tog nemlig i 1927 navneforandring til Krogstrup for at undgå forveksling med Ordrup ved København. Ny Krogstrup er en meget yngre bebyggelse.

Krogstrup kirke har dog haft det samme navn igennem hele sin historie, selvom der i næsten 500 år ikke var nogen landsby med dette navn.

Skt. Dionysius med afhugget hovedskal.

Kirken blev udvidet ca. 1400, selvom den på det tidspunkt lå midt i et øde område, hvor landsbyerne omkring den blev forladt en efter en. Hvorfor da en udvidelse af kirken? Meget tyder på, at Krogstrup kirke var blevet centrum for de årlige kvægmarkeder, der foregik om efteråret, når oldenområdet store mængder af græssende dyr skulle sælges. Man ved også, at Herredstinget blev flyttet til Krogstrup sogn. Tinghuset lå ligeledes ved den nuværende gård Ordrupdal, galgebakken lå syd for kirken - stejlebakken sydvest for. Begge steder har HHU fundet menneskeknogler.

Desuden ved man helt sikkert, at der har været valfart til en statue af helgenen Skt. Dionysius i Krogstrup Kirke (helgendatoen var 9. oktober).

Alle disse forhold, der medførte mange tilrejsende, har bevirket, at der i perioder har været brug for megen plads i kirken - derfor udvidelsen.

Helgenen Skt. Dionysius, hvis franske navn er Saint Denis, var ifølge legenden den første biskop i Paris. Han led martyrdøden omkring år 285 ved halshugning, men rejste sig ifgl. myten op og gik væk med hovedet under armen. Logisk nok blev han derefter brugt som nødhjælper af folk med hovedpine, og ofte afbildes han med manglende hovedskal (se forrige side).

Denne helgendyrkelse havde så kraftige rødder på egnen, at den fortsatte også efter reformationen. I 1606 skriver Christian IV:

*Christian den Fierde med GUDs
Nåde Dannemarckes, Norges, Wen-
des og Gottes Konning etz.*

*Vor Gunst tilforn. Wiid, at eff-
tersom wy naadigst komme udi For-
faring, hvorledes udi Krogstrup
Kircke udi Horns-Herret her udi
Friderichsborg Lehn liggendis,
skal findes et Billet S. Dionysius
kaldet, som Bønderne og den gemeene
Mand, det wy dog ugierne formerke,*

*aarligen og paa bestemte Tider
 med synderlig Zirat og Klæde-
 dragt, som den de effter den
 gamble Papistiske Religion med
 største Flid respecterer, lader
 ornere og udi Synderlighed ud-
 satfferer. Da effterdi wy som
 en Christen Øffrighed, der
 ingenlunde bør eller kand saadan
 Forargelse udi vore vel refor-
 merede Kircker at lide eller
 tilstæde, endeligen foraarsagis
 saadant at afskaffe, bede wy dig
 og ville, at du forskreffne Hel-
 ligens Imaginem eller Aflignelse
 udaf forneffnte Kircke lader
 udatge, og med saadanne Middel
 forneffnte Afguderie aldeles
 aflegger. Der med skeer wor
 Villie.*

*Befalendis dig GUD. Skreffuet
 paa vort Slot Friderichsborg
 den 25. Octobris Anno 1606.*

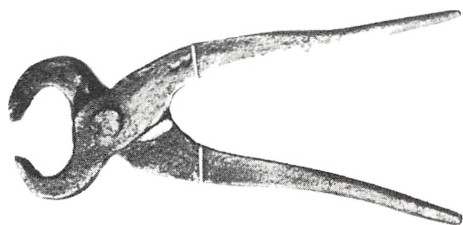
Under vor Zignet.

Christian

Efter en sådan kongelig bredside blev
 billedet hugget op, og der var ingen nød-
 hjælper mere for folk med hovedpine.

Ferslevlilles historie er ikke så godt fastslået som de foregående landsbyers. Ferslevlille er nævnt første gang i et skiftebrev fra 1335. På baggrund af forskellige breve og skøder sættes størrelsen til 1,5 - 3 bol og beliggenheden formodes - ud fra markbogen 1682 - at have været ved den nuværende Enghave gård eller ved vejkrydset nord for Fagerholt gård. Ved Fagerholt gård er der gjort fosfatundersøgelser, som kunne støtte en beliggenhed der, men der er ikke gjort arkæologiske middelalderfund.

Ejendomsæssigt har Ferslevlilles historie været omskiftelig. Dele af den har været ejet af Roskildeborgere - i 1417 blev noget af dette afhændet til Roskildebispen. Også Egholm og Svanholm har ejet dele af Ferslevlille. Ødelægningen er sket i tiden omkring 1400 og jordens anvendelse i ødetiden er ukendt, men det er vel sandsynligt, at den har været benyttet til græsning.

Værktøj fra
middelalderen

Ulstrups beliggenhed er også noget usikker. Den er søgt to steder, henholdsvis 500 og 1500 m nordøst for Røgerup, men begge steder uden noget overbevisende resultat. På stedet 1500 m NØ for Røgerup er fundet 9 lerkarskår fra tidlig og sen middelalder, men fosfatundersøgelserne tyder ikke på bebyggelse.

Byens størrelse har kun kunnet fastslås indirekte, idet de eneste oplysninger er, at indtægterne derfra i 1329 var på 10 mark penge og at samtlige indtægter af den øde bymark i 1568 var på 1 pund byg. Disse oplysninger skal så omsættes til en jordstørrelse med al den usikkerhed, det medfører. HHU sætter Ulstrup til 1-2 bol, bl.a. fordi landsbyen altid overdrages i sin helhed, når der var ejerskifte (dvs. der var kun én ejer ad gangen).

1270 blev Ulstrup overdraget fra Antvorskov Kloster til Niels Hermansen i Roskilde, 1329 ejedes den af Roskilde Domkapitel. Ødelægningen er sket mellem 1329 og 1472, formentlig ca. 1400, og jordens anvendelse i ødeperioden kendes ikke. I 1500-tallet var Ulstrup-jorden kommet under Ferslev mænd, hvilket ses af, at disse svarede afgifter af jorden.

Landsbyerne Ginnerup, Lunderup og Vejlebytorp er mere usikkert belyst. Deres placering er ikke sikkert påvist, men skønnes at være:

Ginnerup ved Åsled mellem Venslev og Svanholm.

Lunderup lidt sydøst for den nuværende Kindholmgård.

Vejlebytorp - uden for det egentlige olden-område - ved Thorebogård.

Alle tre har ligget meget nær (0,5 -1,0 km) en større landsby og alle er formodentlig udflytterlandsbyer. Ginnerup og Lunderup regner man med er inddraget under Svanholm. Vejlebytorp er kun nævnt én gang (i 1348), og man har derefter ikke nærmere kendskab til forholdene.

Handelen på fjordene.

Søtransporten havde stor betydning for landets økonomi, og der er ingen tvivl om, at områderne omkring Roskilde Fjord og Isefjord lige fra vikingetiden havde en særdeles stærk position i Danmark.

Her lå Lejre, her samledes ledingsflåden, her var der ting, marked og kongevalg ved Isøre. Sagkundskaben er ikke helt enig om placeringen af Isøre, men i denne sammenhæng er det underordnet, om Isøre lå ved Rørvig eller Lynæs. Sandsynligvis blev begge steder brugt.

Omkring 1100-1200 var Roskilde dominerende på alle områder. Domkirken blev bygget her, der var flere klostre og da byen også lå godt midt på Sjælland med gode beskyttede vandveje, blev den et centrum for handelen.

Da venderne omkring 1150 blev en plage for det øvrige land, var det netop fra denne beskyttede by, at de første organiserede og vellykkede modangreb begyndte under ledelse af den lokale høvding Vethe-man. Først siden fulgte Absalon hans eksempel.

Før Vetheman havde Roskilde dog haft et kortvarigt tilbageslag, idet en regulær forbryder - Harald Kesja - med kongens velsignelse byggede sin borg Haraldsborg lige uden for byen, hvorfra han brandskattede borgerne. Under borgerkrigen mellem kong Niels og den senere kong Erik Emune 1131-34 gjorde Roskildes indbyggere derfor oprør, jog Harald Kesja ud og hjalp Erik. Deres samlede styrker blev dog slået i et slag ved Værebrosø, hvorefter Harald Kesja vendte grusomt tilbage og efter sigende straffede købmændene i Roskilde ved at skære næserne af dem. Han kunne jo ikke slå dem ihjel, idet han så ville have slagtet hønsene, der lagde guldæg. Senere blev Harald Kesja dog varigt fordrevet og der blev roligere forhold i Roskilde.

Efter ca. 1200 begyndte købmændene i Nordeuropa imidlertid at gå over til en helt ny skibstype - koggen. Den var tung, klodset og langsom, men den kunne laste meget mere ned det traditionsrige, skandinaviske handelsskib. For Roskilde by havde koggen en meget uheldig virkning. Den stak nemlig betydeligt dybere end vikingetidens skibe. Det fik afgørende betydning, fordi der sydvest for Eskildsø

Stralsunds bysegl fra 1329 viser en kogge. Denne skibstype havde lige køl og lige stævne, var drevet af et stort råsejl og kendetegnet ved en meget stor lasteevne i forhold til størrelsen. Typen blev udviklet i forbindelse med de tyske hansestæders fremtrængen i Østersøen fra sidste halvdel af 1200-tallet.

er en grund, som de fleste af koggerne ikke kunne sejle over. Da Absalon på denne tid havde bygget sin nye borg ved Havn i Øresund, flyttede handelen simpelthen dertil. Der opstod derfor hurtigt en ny by - "Købmændenes Havn" - der som bekendt hurtigt tog føringen fra Roskilde.

Meget kunne tyde på, at Roskilde også fik en lokal konkurrent, idet Skibby nævnes som købstad i Kong Valdemars Jordebog i 1241. Ganske vist var den landets mindste købstad, men noget handel må den alligevel have haft. Det har muligvis kun været med de lokale bønder, men et interessant og endnu uafklaret spørgsmål er her opdagelsen af nogle stensætninger ved Østskov og Eskildsø. På gamle kort er en af dem kaldt Kræmmerhage.

Man kan derfor godt forestille sig, at nogle af de kogger, der ikke kunne nå Roskilde, har brugt dette som landingsplads til gavn for Skibbys købmænd.

En fiskehandel omkring 1520. Der ses tønder med nedsaltet fisk og bundter med tørrede fisk.

Det var dog en kortvarig fornøjelse. Snart blev koggerne så store, at de heller ikke kunne passere de snævre løb ved Kølholm, og Roskilde Fjords betydning som søhandelsvej var derfor slut. Skibbys tid som købstad regner man med var forbi mellem 1350 og 1450, og den blev derefter bondeby igen.

Senere var der i perioden mellem 1450 og 1500 en slags handelskrig mellem byerne Roskilde og Holbæk på den ene side og Hornsherreds bønder, Svanholm og Abrahamstrup på den anden side. Mere herom s. 60

Frederikssund er langt yngre, idet den opstod som ladeplads for købstaden Slangerup i det 17. årh. Den havde den fordel at ligge på den rigtige side af den snævre løb ved Kølholm. Denne sejlrende blev dog - på Roskildes initiativ - rettet ud og uddybet i 1835, men det var for sent. Roskilde genvandt aldrig mere sin position som havneby.

I det følgende vil de store godser Kindholm, Svanholm og Selsø blive nærmere behandlet.

Kindholm.

Cirka 100 m vest for Kyndby kirke ligger voldstedet Kindholm.

Det blev udgravet og opmålt første gang i 1852, da anlægget var langt mindre ødelagt end nu.

Man ved derfor, at der har været en lav firsidet banke omgivet af voldgrave på de tre sider. På sydsiden af banken var fundamenterne til et rektangulært stenhus.

Oprindeligt må der have været voldgrave på alle fire sider, men efter at voldgravene var blevet forældede, har man fyldt den nordlige op.

Fra arkiverne ved vi, at der fra ca. 1360 til ca. 1470 har været to væbnergårde i selve Kyndby landsby. Den ene tilhørte slægten Grubbe, den anden slægten Krag. Da Elne Krag i 1470 giftede sig med Jep Jenssøn af slægten Ravensberg, kom der penge til huse, og Kindholm blev bygget lidt uden for byen og regnedes fra da af for en adelig hovedgård.

Ca. 1533 blev bygningerne ødelagt under Grevens Fejde. Da noget af Svanholm Arkiv også blev ødelagt eller fjernet på dette tidspunkt, kunne det tyde på, at

der må være sket et eller andet voldsomt i Horns Herred, men vi ved intet nærmere.

I årene derefter blev bygningerne genopført, men i 1624 købte Svanholm godset. Hvornår og hvorfor de "nye" bygninger blev forladt vides heller ikke. Svenskekrigene og pest er blevet nævnt som årsager, men det er gåt. Arkiverne fortæller os intet.

Borgerligt middagsselskab. Der spises af runde, flade trætallerkener. Spisebestikket er knive - en enkelt bruger ske - ingen gafler. Man spiser med fingrene.

Svanholm før 1452.

Svanholm nævnes første gang 1340. Den tilhørte da Mandrupslægten, der efter alt at dømme har haft en ret høj position i samtiden.

Mandslinien uddøde 1365 og Svanholm gik derefter over til svigersønnen Anders Pedersen Panter. Hermed startede en alvorlig nedgangsperiode for Svanholm. Krisen nåede nu for alvor Horns Herred, hvilket ses af, at Anders Panter tit var nødt til at pantsætte eller sælge gårde. Desuden opstod mange ødegårde omkring Svanholm, fordi bønderne forlod dem og søgte andre steder hen. Der var som bekendt mangel på arbejdskraft i denne periode, og da kronen og kirken på henholdsvis Abrahamstrup og Selsø havde råd til at forlange mindre i landgilde af deres bønder, så flyttede bønderne selvfølgelig fra Svanholm.

Nedgangen fortsatte under sønnen Knud Andersen Panter og først i 1444, da dennes søn Niels Knudsen Panter overtog Svanholm, stabiliseredes forholdene. Han døde imidlertid barnløs allerede i 1452, hvorefter Torben Bille købte arvingerne ud og Svanholm for alvor gik en lysere tid i møde. Torben Bille var samtidig lensmand

på Abrahamstrup.

Bygningerne på Svanholm er alle yngre end middelalderen. Vi ved intet om det ældste Svanholms udseende.

Der bages. Begyndelsen af 1500-tallet.

Abrahamstrup før 1450.

Dette slots historie er særdeles grundigt beskrevet andetsteds, men man ved forbløffende lidt om tiden op til ca. 1450. F.eks. kender vi hverken navnets oprindelse eller slottets alder.

Det nævnes første gang i 1318, da Erik Menveds dronning Ingeborg tabte sin nyfødte søn på en rejse fra Abrahamstrup

til Holbæk. Kronprinsen blev dræbt ved faldet, hvilket var noget af en tragedie, idet kongeparret før havde mistet mange børn i en tidlig alder. Ingeborg gik derefter i kloster, og allerede året efter døde både hun og Erik Menved.

Slottet må dog være betydeligt ældre. De fleste af vor tids beretninger siger samstemmende, at det var bygget som jagtslot, men de ældste kilder siger intet herom.

Vi vil derfor forsøge at sætte et spørgsmålstegn ved denne myte, der for os at se kun bygger på, at slottet i 1677 fik navnet Jægerspris, samt at det siden i perioder har været brugt som jagtslot.

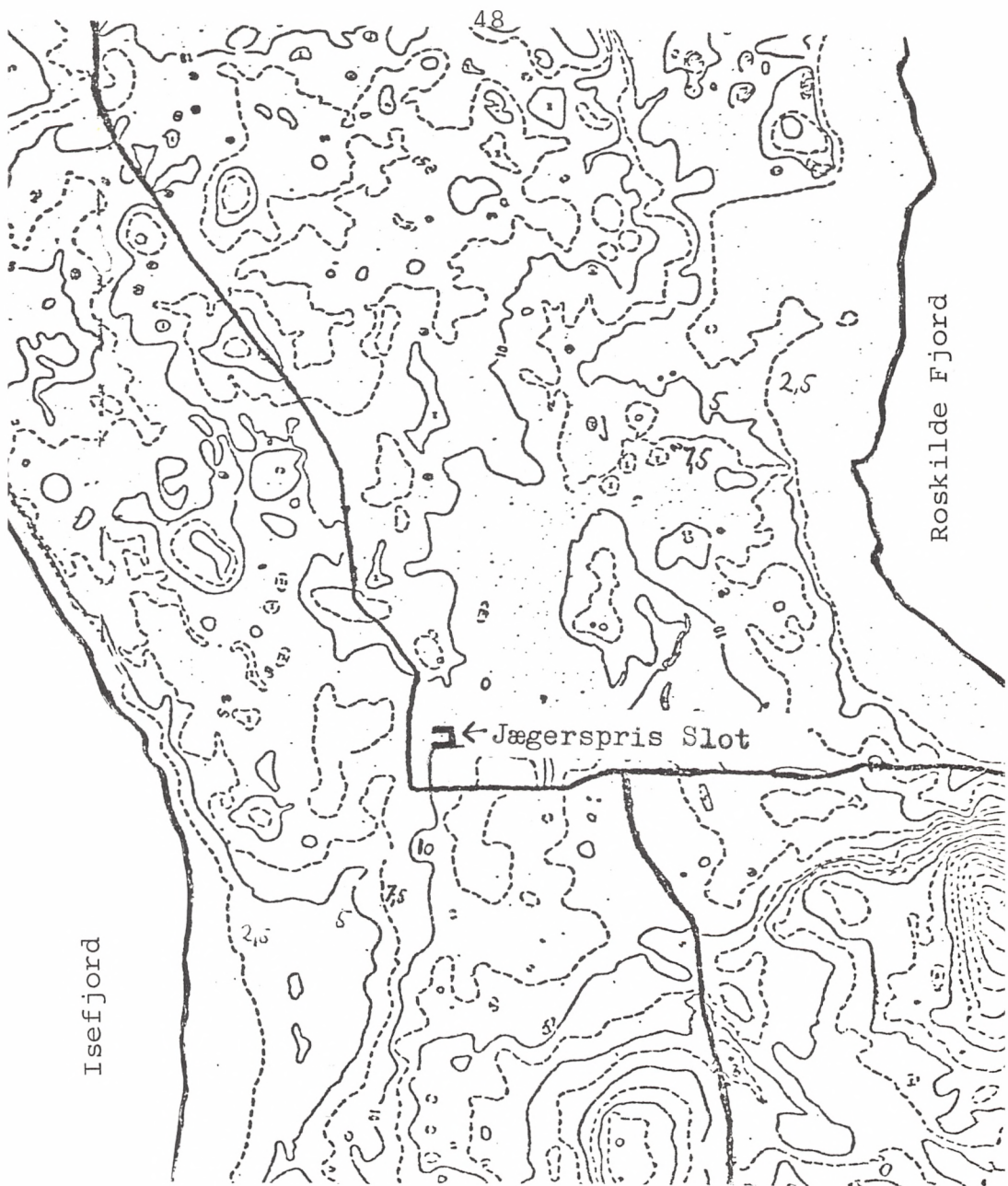
Først vil vi gøre opmærksom på nogle kendsgerninger:

1. De to nærmeste landsbyer, Neder og Over Dråby, hed oprindeligt "Dragby". Et drag er et almindeligt geografisk udtryk for et smalt landstykke, der forbinder to større landområder. Det stammer fra udsagnsordet "drage", og det har været et sted, hvor man har kunnet drage (=trække) både over land. I Danmark findes endnu to Dråbyer, nemlig på Mols og Mors - begge steder ved smalle landtanger.

2. Hvis man ser på et rent højdekort som på følgende side, er det tydeligt, at slottet er placeret på herredets smalleste og laveste sted.
3. Skibene i den sene vikingetid og tidlige middelalder har haft en meget ringe dybgang. De blev meget ofte sejlet op på stranden og enkelte steder trak man dem på land over korte strækninger.
4. Vandstanden i fjordene har været højere end i dag, hvilket medførte, at afstanden mellem fjordene ved Abrahamstrup var en smule mindre end i dag.
5. De politiske forhold i denne periode var meget urolige.

Hvis man kombinerer disse kendsgerninger med lidt fantasi, vover vi at udkaste den teori, at det ældste Abrahamstrup også har fungeret som et militært anlæg, idet man herfra ved hjælp af små skibe har kunnet kontrollere sejladsen på begge fjorde.

Man må dog have haft skibe liggende ved begge kyster, da det nok trods alt har været for besværligt jævnlige at trække dem tværs over land. F.eks. brugte fiskerne i Neder Dråby indtil for ca. 50 år siden

Dette er et rent højdekort, som viser, at Abrahamstrup lå på det laveste og smalleste sted i Horns Herred.

både Isefjord og Roskilde Fjord, idet de havde deres joller liggende ved begge strande.

Idag ligner Jægerspris Slot som bekendt ikke et militæranlæg, men det skyldes selvfølgelig senere tiders om- og tilbygninger. Der har f.eks. været voldgrave.

Dette er en teori, som ikke kan bekræftes i de skriftlige kilder, men teorien bygger trods alt på nogle kendsgerninger, og er - ud fra datidens forhold - ikke usandsynlig.

Endelig skal det nævnes, at Abrahamstrup i dronning Margrethes tid omkring 1380 har haft et par lensmænd - Paschedach og Wardenberg - som muligvis bl.a. ernærede sig ved sørøveri. Påstanden kommer fra købmændene i Lübeck. Hvis den er rigtig, bekræfter den yderligere, at slottets placering har været gunstig, hvis man ville kontrollere fjordene.

For øvrigt ved man i dag, at Margrethe I havde den vane at overse sørøveri, , blot det gik ud over hansestæderne (bl.a. Lübeck). Ligesom senere tiders kapere drev hun en slags "statsautoriseret sørøveri", men når klagerne indløb, kendte hun selvfølgelig intet til sagen.

Bortset fra de allerede nævnte lensmænd kender vi et par stykker til ved navn, men vi har næsten ingen oplysninger om hverken dem eller godset Abrahamstrup. Først med Torben Bille i 1450 begynder vi at vide lidt mere.

Bygningerne på det middelalderlige Abrahamstrup ved vi en lille smule om, idet man regner med, at det har været et enkeltfløjet, højt gotisk stenhus i tre stokværk over en kælder og med spidsbuede vinduesstik.

Væsentlige dele af den nuværende nordfløj stammer sandsynligvis fra det gamle Abrahamstrup.

Billeslægten på Svanholm og Abraham- strup.

Med Torben Bille kom der frisk blod til egnen. For bedre at kunne forstå ham og hans tid må vi dog først se lidt på hans forældre.

Moderen hed Inger Torbensdatter Galen. Hun stammede i lige linie fra Valdemar Sejr og stod for at skulle arve både fra morfaderen (=Skarholmslægten), mormoderen (= Grubbeslægten) samt fra faderen (=Galen-slægten). Hun har været et godt parti. Det opdagede en hidtil ukendt væbner Bent Bille Jonsen til Solbjerg - han friede og fik ja. Han var fattig på jord, men må have haft en vis kapital i ryggen. Det viste sig nemlig, at Ingers familie ikke havde kontanter nok til at betale hendes medgift til Bent Bille. I stedet blev medgiften ydet som pant i fire af svigerfamiliens gårde. Bent Bille skulle snart vise sig at have veludviklede evner for at skrabe gods sammen. Han havde f.eks. et særligt talent for at købe jord af enker, og da han åbenbart før andre har indset, hvor vigtigt det var at have orden i skøder og pantebreve, lykkedes det ham

tit ved hjælp af tvivlsomme retssager at få tiltvunget sig ejendomme, som andre mente at have ret til. (Man havde endnu ikke offentlige tingbøger).

Alt tyder også på, at han har boltret sig som en fisk i kølvandet på den store landbrugskrise. Hver gang nogle har manglet penge, har Bent Bille kunnet give lån mod pant i fast ejendom, og da tiderne som bekendt var dårlige, specielt for de mindre godsejere, har han derved nemt og billigt kunnet sikre sig ejendommene, når ejerne ikke kunne tilbagebetale lånene.

Set med vor tids øjne har han været en udpræget spekulant med mange menneskeskæbner på sin samvittighed, men hans efterkommere har sikkert været tilfredse med arven.

Og hvad gjorde han så efter alle sine rævestreger for at sikre sig i det hinsides? Han indskrev sig og sin kone i et af tidens førende klostre - Birgittinerklosteret i Vadstena i Sverige - som "fratres et sorores ab extra", dvs at man uden at bo i klosteret og uden at aflægge løfterne bl.a. fik ret til at blive begravet i ordenens dragt og desuden fik optagelsesbrev mod selvfølgelig at betale en betydelig sum. Dette brevets ordlyd

Et dødsleje. Præsten giver absolution (syndsforladelse), mens testamentet nedskrives. På skamlen står ciborium (et bæger med låg, indeholdende nadverbrødet)

belyser meget godt tidens katolske moral:

Søster Benedikte, Abbedisse og Broder Ulph, Generalkonfessor i Jomfru Marias og Fru Birgittes Klostersamfund i Vadstena, sende den adelige og i Christo elskede Mand Benedikt Jonsen og Hustru Inger Torbensdatter af Lunde Stift vor Hilsen og Ønsket om en satdig Forøgelse af de himmelske Velgerninger. Paa Grund af den fromme Kjærlighed, I altid have vist Gud og vort Kloster, have vi gjerne optaget Eder, som vore kjære Venner og særdeles Velgjørere, i vort Broderskab, og indrømme Eder ved dette vort Brev

en særlig og broderlig Del i alle vore Gøder - Messer, Vigilier, Faster, Velsignelser, Forbønner og alle de øvrige Velgjerninger, vort Kloster ved Frelserens usigelige Naade kan yde. Vi have tillige bestemt, at naar I efter Himlens Vilje kaldes bort fra den jordiske Landflygtighed til det himmelske Fædreland, og naar den ene af Eders eller begges Død er os forkyndt, ville vi af særlig Gunst lade holde den samme Gudstjeneste for Eder, som vi holde for vore bedste Venner og Velgjørere. Til Vidnesbyrd herom lade vi hænge vort Segl under dette Brev. Givet i Vadstena Anno 1424, S. Peders ad vincula Dag.

Noget af det gods, Bent Bille havde erhvervet, lå spredt rundt omkring på Sjælland og i Skåne, men han arbejdede målbevidst på ved hjælp af mageskifter at få samlet godset omkring hovedgården Allinde på Midtsjælland.

Denne gård blev derfor sønnen Torben Billes udgangspunkt, og han fortsatte, hvor faderen slap. Også han fandt sig en kone, som stod for at arve store godser. Sidsel Ovesdatter Lunge hed hun. Fra faderen arvede hun Nielstrup, fra en farbroder fik hun Jomfruens Egede, fra morbroderen Steen Basse arvedes Søholm samt parter i Skullerupholm og Lykkesholm.

Af ægteparrets samlede godsmasse på ca. 370 fæstegårde stammede 60-80 % fra Sidsels Lunges arvesager.

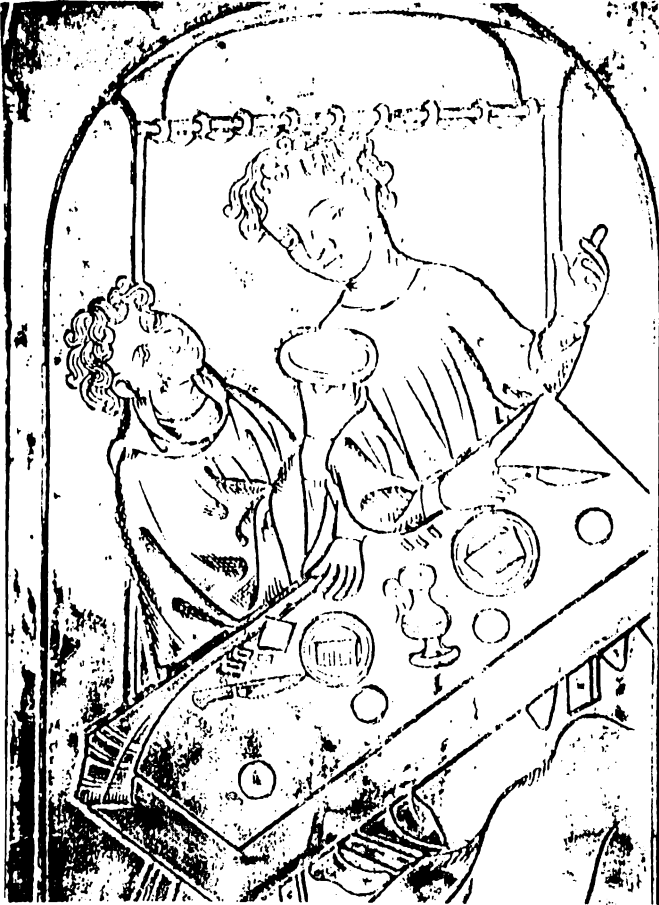
Især arven fra Steen Basse fortjener lidt nærmere omtale. Han var den sidste mand af slægten Basse, og da han ingen børn havde, stod han for at skulle fordele sine godser. Nogle blev selvfølgelig foræret til kirken for at forkorte tiden i skærsilden, et par søstersønner havde gjort sig selv arveløse, fordi de havde gjort grin med den gamle ved at sætte et

tildækket fad ind på middagsbordet, hvori der lå en levende kat, og da den gamle Steen Basse ikke kunne udstå katte, mistede de muntre ungersvende altså deres arveparter. Tilbage var så Sidsel Lunge. Hun var søsterdatter til den gamle, og hun fik da Søholm sammen med sin mand Torben Bille mod til gengæld at opkalde deres nyfødte søn efter Steen Basse. Overdragelsesdokumentet sluttede med ordene:

" Så satte vi Hr. Torben på gulv og bæk og finge ham nøgle og lås og lode vornede fæste af ham og fuld-gjorde vi ham det i alle måder, som loven udviser, som vi lovlig tiltagne vare på Sjællands Lands-tind. "

På landsplan gjorde Torben Bille sig aldrig rigtig gældende. Han var ganske vist medlem af rigsrådet og var også med ved forhandlingerne, der førte til forliget mellem Danmark og Sverige i 1449, men ellers hører vi ikke meget til ham.

Det er dog tydeligt, at han i datidens stridigheder har formået at holde på den rigtige hest, og han fik da også ca. 1450 Abrahamstrup som pantelen af Christian I. At udstede et len i pant var ret almindeligt brugt, når kronen manglede penge.

Middelalderlig bordopdækning, retterne serveres på drejede træbrækker. Vinkandens størrelse er nok undervurderet.

I dette tilfælde fik kongen 4000 mark af Torben Bille, som så til gengæld blev lensmand med ret til indtægterne og herlighederne fra godset. Torben Bille flyttede sit hovedsæde fra Allinde til Abrahamstrup, hvor han derefter boede.

To år efter - i 1452 - uddøde Panter-

slægtens mandslinie på Svanholm og Torben Bille så derfor store muligheder ved at købe dette nabogods. Han betalte arvingerne ud og "forfulgte til lås" - dvs, at han startede en meget besværlig og langvarig proces med tinglysninger for herredsting og landsting, kongelige stadfæstelsesbreve, domsbreve m.m. - alt sammen nødvendigt for endeligt at sikre sig ejendomsretten, fordi man manglede de offentlige tingbøger. Endelig i 1456 fik Torben Bille det kongelige låsebrev på Svanholm. Det lyder:

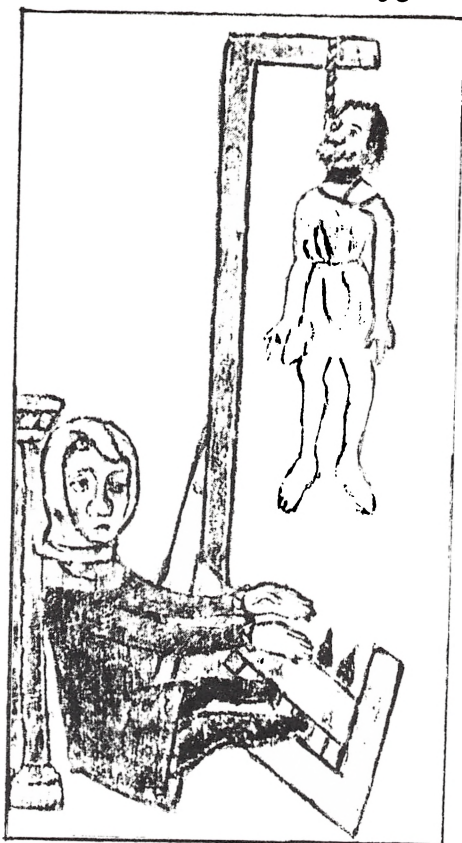
Vi Christiern etc. gjøre vitterligt, at for os og vort elskelige Raad var skikket velbyrdig Mand Hr. Torben Bille af Svanholm med tre vore Dombreve og fjerde med hængende Indsegl og almen Stævning og sex Ugers Brev, hvilke som lovligen fremgangne ere, på fornævnte Svanholm og på alle de Gods, som herefter nævnes, som ere 9 Bolegaarde i Vendsløv, Gynnerup alt sammen, Kundestrup alt sammen, Krogstrup alt sammen, uden Præstegaarden og Degnegaarden, Ordrup alt sammen, item 1 Øre Korn i Dalby, 4 Pd. Skyld i Odinsved, i Kimmerslev 1 Fjerding Jord, 1/2 Pd. Skyld i Kyndby og 1 Gaard, som skylder 1 Sk. grot, 1 Fjerding Jord i Dalby og i Klippestrup 4 Gaarde. Thi tildømme vi fornævnte Hr. Torben Bille og hans rette Arvinger fornævnte Svanholm og fornævnte Gods til evindeligen Eje at nyde og beholde og forbyde vi etc. Datum Malmøgie die sanctorum Crispini et Crispiniani 1456.

Med Torben Bille som ejer kan vi med sikkerhed sige, at landbrugskrisens nedgangstid var slut for Svanholm. Med så megen kapital i ryggen var godset sikret fremover.

Torben Billes private godsbesiddelser gjorde ham til en af Danmarks største godsejere, og kombinationen af kronlenet Abrahamstrup og den private ejendom Svanholm har gjort ham til en konge her på egnen. Aldrig før og heller aldrig siden har så megen magt været samlet hos een person her i Horns Herred. Han har som lensmand haft alle de offentlige magtmidler bag sig, og som privat godsejer har han også rådet over kapitalens indflydelse.

Men hvordan var han som menneske ? Vi ved det ikke. Datidens enkeltpersoner viser sig næsten kun for os i arvesager og retssager - også Torben Bille. Vi kender dog et par retssager, som fortæller lidt om ham:

I 1457 anlagde han sag mod lo bønder fra Selsø for at få dem fradømt deres "mandhelg". Når det skete, havde sagsøgeren ret til at slå den domfældte. Han måtte dog ikke "slå ham til krykkemand" eller

Middelalderen igennem og langt op imod vore dage blev tyveri straffet med hængning, mens drab ofte kunne ordnes med bøder. Idømmelse af vanærende straffe var også almindeligt, lovovertræderen udsattes derved for offentlig spot og spe.

dræbe ham. Hvad de arme bønder havde gjort, ved vi ikke.

I 1462 kom en anden sag for herredstinget, og herfra kender vi flere detaljer:

Lensmanden på Holbækgård Verner Parsberg var irriteret over, at der jævnlig ankrede skibe op ud for Horns Herreds kyster for at handle med de lokale bønder. Købstæderne i Danmark havde nogle år før af Erik af Pommern fået eneret på al handel

og denne bondehandel direkte på kysterne måtte altså være ulovlig. Holbækborgerne generede derfor disse skibe så meget, at handelen gik i stå. Bønderne og Torben Bille, der selvfølgelig ikke ønskede nogle fordyrende mellemlid på deres handel, protesterede og bragte sagen for herredstinget. Herredsfogden overdrog det til

" en beskeden Mand, Nis Jenssøn af Kyndby, at tage sig til de ældste og bedste, som på Thinget vare, hvorpaa denne valgte sexten Mand, der gik ud og beraadsloge og kom tilbage og vidnede inden fire Thingstokke een-drægtig: at i tredsindstyve Aar eller meer, saa langt de kunde spørge tilbage, havde de Skibe, der indkom i Isefjorden, frit og uhindret kunnet handle med den kongelige Embedsmand på Abrahamstrup og med andre gode Mænd, Præster og Bønder i Hornsherred, og at Ingen deri havde hindret dem, før Herr Verner og een eller to af hans Formænd, hvorved menige Almue i Hornsherred og Orderøe havde lidt stor Skade, da Kronens, Kirkens og Adelens Gods derved i Længden vilde lægges øde; ligeledes vidnede de, at de mindedes, hvorledes fjorten eller sexten af Holbeks Mænd, Borgemestre og Raadmænd havde været på Hornsherreds Thing inden fire Stokke og lovet, at de aldrig ville hindre noget Skib i at kjøbslaae med Almuen i dette Herred"

Denne sag har principiel interesse, fordi det lykkedes for Torben Bille sammen med egnens bønder at tilbagevise en købstads krav på handelsmonopol. Såvidt kilderne oplyser, lykkedes det kun ét sted mere i Danmark, nemlig på Lolland-Falster. Alle andre steder satte byerne sig på handelen i de følgende år. Men i Horns Herred havde den lokale storgodsejer altså fælles interesser med bønderne, fordi han som lensmand kunne kræve toldafgifter af bøndernes handel.

Torben Bille døde 1465, hvorefter kongen indløste Abrahamstrup. Sidsel Lunge flyttede til Søholm, mens en af sønnerne - Peder Bille - overtog Svanholm.

Peder Bille fik ligesom faderen problemer med bondehandelen på kysterne. I 1489 var han part i en retssag mod Roskildes købmænd. Disse havde første gang ca. 1470 "taget" et skib på herredets østside og nu igen i 1489, hvor de havde overfaldet et norsk skib, der solgte tømmer til bønderne - de havde forulempet søfolkene, med vold "rusteret" skibet, fjernet sejlene osv.

Bønder sælger
deres varer.

Peder Bille og den daværende lensmand på Abrahamstrup lagde derefter sag an mod Roskildeborgerne, idet Peder Bille gjorde gældende, "at det haver været gammel sædvane siden Arilds tid, at der må lande og ligge skib med tømmer at sælge almuen, som der udi herredet boede, dennem til hjælp og skoven Hornsved til beskæde".

Resultatet af retssagen blev, at Roskildekøbmændene tabte ligesom deres kolleger i Holbæk.

Det kan måske undre, at det norske skib solgte tømmer til bønderne i en så skovrig egn, men sagen var den, at både Svanholm og Abrahamstrup godser tjente godt på at sælge oldenrettighederne til bønderne, dvs. at bønderne mod en vis afgift fik lov til at lade et antal svin gå på olden i skoven. De mange svin ødelagde imidlertid den naturlige produktion af træ og dermed mulighederne for at sælge tømmer. HHU har udregnet, at godserne her i herredet har tjent mindst seks gange så meget på at sælge oldenrettighederne i Hornsved som på at sælge tømmer. Der kom således oldensvin både fra Odsherred og fra Køgeegnen her til egnen. Ialt ca. 4000 svin er blevet opfedet i Hornsved hvert år. Datidens skove har derfor været i en elendig forfatning set med vore øjne.

Peder Billes person kender vi ellers næsten intet til. Vi møder ham stort set kun i en stribe yderst kedsommelige retssager, der næsten alle drejer sig om skeltrætter. Landbrugskrisen havde som

bekendt skabt det meget store oldenområde mellem Svanholm og Skibby og på disse arealer var grænserne åbenbart flydende - der var ihvertfald ustandselig problemer. Et enkelt eksempel: Peder Bille og domkapitlet i Roskilde var blevet uenige om nogle græsningsrettigheder. En dag havde Peder jaget alt kirkens kvæg på disse arealer ind på Svanholm. Åbenbart for at lægge pres på de gejstlige sultede han kvæget, og da sagen blev afgjort og kvæget løsladt, var det så udmagret og ødelagt, at den "fejreste" okse straks styrtede om og fire andre døde kort efter. Mon ikke de sagtmodige kirkens tjenere har udtalt en enkelt ed?

På det landspolitiske plan var Peder Bille endnu mere passiv end faderen. Han koncentrerede sig tilsyneladende helt om driften af Svanholm. Det er dog bemærkelsesværdigt, at han ikke udvidede godset ret meget, men det har den simple forklaring, at Horns Herred i forvejen stort set var opkøbt af kronen (Abrahamstrup) og kirken (Selsø). Svanholm var faktisk klemt inde.

Peder Bille var gift med Anna Gyldenstjerne. De havde 13 børn, som alle nåede

Starten på ølbrygning.

at blive voksne - et særsyn dengang.

Ikke mindre end tre af sønnerne, nemlig Eske (der fik Svanholm) samt Knud og Mogens gjorde sig for alvor gældende i landspolitik og lagde grunden til Bille-slægtens senere stærke magtposition i Danmark.

Peder Bille døde 1508, og dermed er vi nået den tidsmæssige ramme for dette hæfte.

En dom i 1468 over Peder Billes broder Bent Bille Torbensen til Søholm skal nævnes, fordi den siger noget om tiden:

Christian I havde fået vedtaget en lov, der forbød "at gribe eller binde, voldføre eller fængsle nogen, som ikke var overbevist ved loven". Denne lovtekst blev oplæst på Sjællands landsting og derpå

"trådte en hæderlig kvinde frem, ved navn Johanne Monssis og klagede over velbyrdig mand Bent Bille. Hun var kommet til ham i tro og love, uden at nogen borgen var stillet, og han havde ladet hende gribe og sætte i stok og jern, uden at hun var overbevist om nogen forbrydelse".

Bent Bille blev idømt en bøde på 40 mark til kvinden og 40 mark til kongen - der var trods alt grænser for, hvad adelen kunne tillade sig i 1400-tallet.

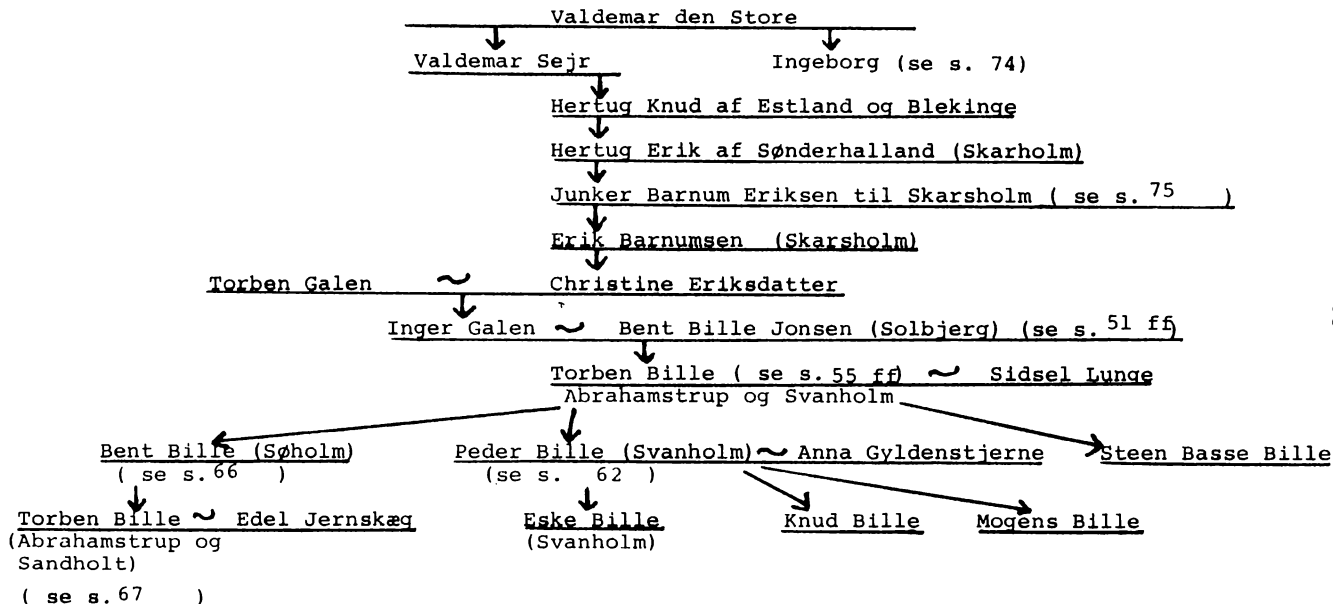
Samme Bent Bille havde en søn ved navn Torben Bille til Sandholt. Han blev ligesom sin farfader lensmand på Abrahamstrup, men på en lidt anden måde. Han havde nemlig giftet sig med kong Hans' elskerinde med det forførende navn Edel Jernskæg. Til belønning fik Torben Bille et kongeligt len, og kongen fik anbragt sin dame på en for datiden passende måde.

En samtidig rimkrønike har sin egen måde at fortælle om kong Hans og Edel på:

"Min drotning Christine fulgte og daa
 Jomfru Edele gjorde og saa.
 Altid skulle hun age med mig i slæde,
 Det gjorde jeg for lyst og glæde.
 Hun kunne vel skæmte med sine ord
 og terning kaste over tavelbord."

Noget kunne tyde på, at kong Hans hyppigt har besøgt Horns Herred.

Stamtavle over Billeslægten og Skarholmslægten.

Selsø.

Selsø kendes fra 1288, da Roskilde domkapitel skænker domprovsten Jens Grand Selsø på livstid, fordi "en så god, klog og velbyrdig mand, som har skænket Herren i det høje så godt som alt, hvad han ejede, ikke skal tynges af alt for stor fattigdom og tvinges til at ligge til skændsel og forargelse for den præstelige stand og værdighed."

Jens Grand blev senere ærkebiskop i Lund og er blevet kendt for sin fanatiske kamp for kirkens indflydelse imod kongemagten. Han blev til sidst fængslet og afsat. Efter hans død gik Selsø tilbage til domkapitlet, som efter reformationen måtte aflevere godset til kronen ca. 1536-40.

Det oprindelige Selsø lå tæt SØ for kirken. I 1576 opførtes den nuværende hovedbygning lidt længere mod øst.

Landsbyerne, der tilhørte Selsø, er særdeles grundigt undersøgt, idet man har haft usædvanlig mange kilder til rådighed (se nærmere i "Bol og by på Selsø" af Svend Gissel). Tre forhold

bør nævnes:

1. Man kan ved hjælp af kilderne meget tydeligt påvise tendensen i retning af lavere landgildeydelse fra fæsterne til godsejeren i 1300-tallet.
2. Kilderne tyder også på, at det sandsynligvis var i den samme periode, man indførte trevangsbruget, der skulle blive den dominerende driftsform i de næste 400-500 år.
3. Landsbyen Vestby, der lå mellem Selsø Sø og Østby, blev nedlagt 1669, men det har intet at gøre med middelalderens ødelægning. Landsbyens jord blev simpelthen inddraget under hovedgårdens marker.

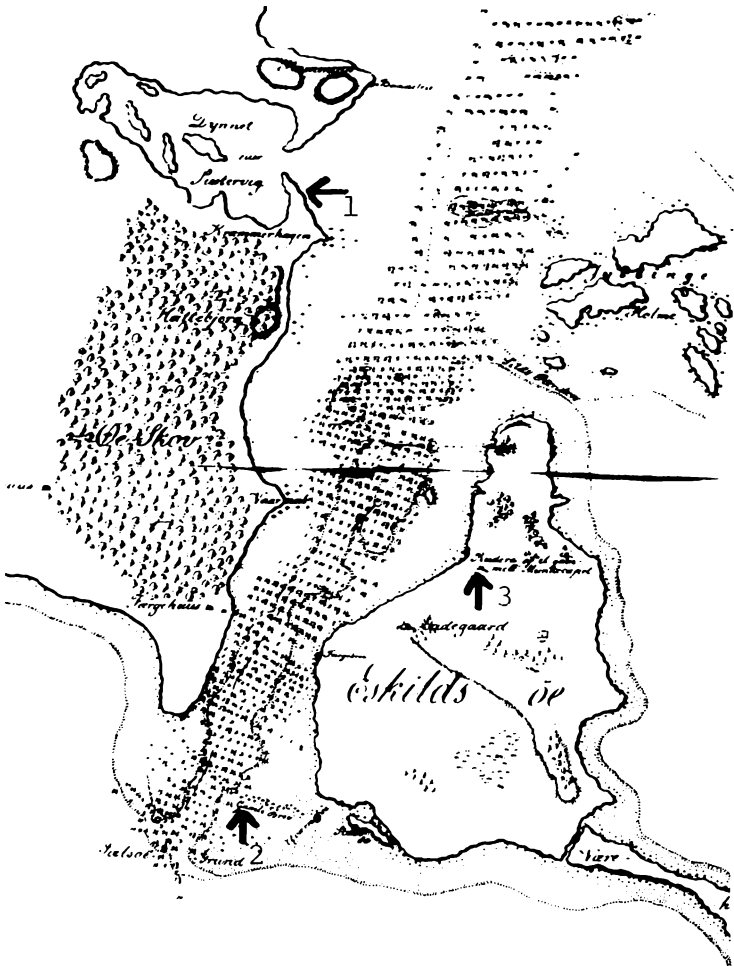
Bor fra
middelalderen

Klostergoods.

Eskildsø Kloster . På kortet næste side kan man nordøst for gården se aftegnet resterne af en klosterkirke. Vi ved, at der i årene op til 1165 boede 6 augustinermunke på øen, men ifølge en samtidig kilde "var de kun munke af navn - på årets festdage holdt de gilde i spisesalen sammen med mænd og kvinder, drak for meget og opførte ringdance. Til messe mødte de hede af overdreven drik, og det tydede på, at de stak for flittigt til kruset med det stærke øl for at nedskylle aftensmåltidets saltmad". De har altså på det groveste overtrådt klosterreglerne.

Det kom biskop Absalon i Roskilde for øre, og han sendte derfor bud til Paris efter en ungdomsven fra studieårene i Frankrig. Det var munken Vilhelm, der for selvtægt over for sin abbed lige var blevet idømt "stadig tavshed og til tre dage i hver uge at sidde på gulvet uden borddug og faste på vand og brød".

Franskmændene har formodentlig været lykkelige for at slippe af med Vilhelm, som drog til Danmark sammen med tre andre munke. Absalon fulgte dem det sidste

"Special Kaart over Selsø Grund og Farvandet paa den vestlige Side af Eskildsøe i Roeskilde Fjord" Opmålt 1813.

- 1: Kræmmerhagen 2: Gamle Broe
3: Ruin af klosterkirken

stykke til Eskildsø - slog i bordet overfor de livsglade danske munke og fik Vilhelm indsat som ny abbed.

Meget hurtigt blev to af danskerne bortvist, og efter et stykke tid blev de tre franskmænd trætte af det danske klima og tog hjem til Paris. Tilbage var Vilhelm med fire "omvendte" danskere. De har givet haft travlt med forskellige byggearbejder, dels på klosterkirken, som der endnu er tydelige rester af, dels på selve klosteret, hvis placering man gætter på har været ved den nuværende avlsgård. Det må desuden være disse munke, der har anlagt "gamle broe", der ses på kortet på forrige side gående vestpå ud i fjorden fra øens sydspids. Det har været en lav stensætning lidt under vandoverfladen. Crumlin Petersen fra Vikingskibsmuseet i Roskilde mener, at det har været et forsøg på at skabe en slags "vadevej" ind til land. Munkene eller Vilhelm må dog have undervurderet strømmens og isens påvirkning.

På klosteret blev indført en streng klosterdisciplin. Kød kendtes kun af navn, øl var ikke mere i kruset. Hovedernæringen var "trærnes blade og markernes urter, maden blev ofte lavet af bølgeblade, brødet af byg, vikke og hirse med lidt tilsætning af smør og ost".

Et år slog høsten fejl, og da klosterets køer og får døde, blev det så galt, at "de tilbageblevne brødre hverken kunne få smør eller oste undtagen nogle ganske få til at leve af".

Intet under, at der udbrød hungerrevolte blandt de før så madglade munke. De anklagede Vilhelm i harmfulde vendinger. "Dette pjaltede menneske, denne elendige karl. Han spiser intet og drikker intet, han piner os med sult" og en nat, da de sov i deres fælles soverum, væltede et lys på mystisk vis ned i Vilhelms sengehalm.

Munkene slap dog ikke af med deres plageånd. Tværtimod havde han vundet så meget respekt hos Absalon, at han overdrog Vilhelm at bygge det nye Æbelholt kloster ved Hillerød. Det skete 1175.

I Vilhelms senere år blev han sendt til Frankrig på en diplomatrejse, hvorom der kunne skrives en hel ugebladsnovelle.

Den danske prinsesse Ingeborg Valdemarsdatter skulle giftes med den franske kong Philip August. Brylluppet blev holdt i 1193, men allerede dagen efter forstødte han Ingeborg. Hvad der skete eller ikke skete på bryllupsnatten må dog overlades til fantasien.

Dette var en ydmygelse af det danske kongehus og Vilhelm m.fl. blev sendt til Paris med ikke mindre end 16 pavelige breve, der støttede Ingeborg. Vilhelm blev fængslet, men dog igen løsladt. Først 20 år efter fik Ingeborg æresoprejsning.

I 1203 døde Vilhelm, og da der straks opstod en masse beretninger om mirakuløse helbredelser blot ved at nævne Vilhelms navn, blev han kanoniseret, dvs. udråbt til helgen. Skt. Vilhelmsdag blev fastsat til 16. juni og det bekendtgjordes, at man kunne få 40 dages aflad fra skærsilden, hvis man besøgte Æbelholt på denne dag. Rart at vide for de omkringboende.

Eskildsø var det eneste kloster i Horns Herred, men 9 gårde i Gerlev og Lyngerup tilhørte Knardrup Kloster i Søsum ved Slangerup. Dette klostres skæbne skal nævnes, fordi det viser, hvor ustabile forholdene var i begyndelsen af det 14. årh.

En vis junker Barnum Eriksen (se stam-tavlen s. 68) mente, at han var berettiget til noget krongods. Det fik han aldrig, så i stedet tog han sagen i egen hånd. I 1328 red han ind på Knardrup Klos-

En hængt munk

ter (tidligere kron-
gods) - jog munkene
ud og påstod derefter,
at nu var klosteret
og alle dets gårde
hans ejendom.

At jage nogle fred-
sommelige munke ud
på landevejen har
vel ikke været svært,
men det utrolige er
sagens videre forløb.
Munkene har helt sik-
kert klaget til kon-
gen - Christoffer II,
men på det tidspunkt
var den danske konge-
magt på vej mod total

opløsning. (I 1332 afsatte de nordtyske
panthavere simpelthen Christoffer og i de
næste 8 år var Danmark uden konge). Chri-
stoffer havde altså slet ingen reelle mulig-
heder for at gribe ind. Munkene har der-
efter klaget deres nød til paven, men for
at gøre forvirringen total, var der på
det tidspunkt to paver. Svaret fra Johan-
nes den 22. i Avignon er bevaret. Heri
kom han med nogle forslag, men reelt

En kutteklædt herre fra ca. 1400 forretter sin nødtørft efter at have indtaget et medikament mod forstoppelse.

kunne heller ikke han gøre noget.

Den modige røverjunker kunne derfor blive siddende på sin nyerhvervelse. Forøvrigt døde han året efter, men hans enke beholdt Knardrup, hvorlænge vides ikke.

En sådan sag er vel i sig selv lille, men den er et slående bevis på, at Danmark ikke fungerede som samfund omkring 1325-1340. Enhver tog, hvad han kunne få fat i.

Krisens resultater i Horns Herred.

Det har vist sig, at der i perioden 1300-1651 i Horns Herred var en tilbagegang i boltallet på ca. 10 % - fra ca. 200 bol til ca. 180 bol. Tilbagegangen var dog ikke jævnt fordelt i hele herredet og gik heller ikke lige hårdt ud over alle samfundsgrupper. Hvis man vil undersøge krisens virkninger, er det en forudsætning at vide, hvem der var jordejerne i Horns Herred. HHU har undersøgt dette spørgsmål meget nøje - hvad her følger er en forenklet fremstilling af HHU's resultater:

Der har oprindeligt været fire ejergrupper.

1. Kronen
2. Kirken (bispen, domkapitlet, klostre)
3. Svanholm
4. Den lokale lavadel.

Selvejende bønder har man slet ikke mødt i kilderne. Man regner med, at den store overgang fra selveje til fæste skete inden krisen.

Vi ved, at kronen omkring 1300 har ejet 20-25 % af hele herredet fordelt omkring Abrahamstrup, Skibby og Orø samt en mængde strøgods (=enkeltgårde i forskellige landsbyer). Tilsyneladende var det kronen, der fik den største fordel af landbrugskrisen,

idet det samlede areal udvidedes stærkt sidst i 14. årh. under Valdemar Atterdag og Margrethe I. Det er også tydeligt, at det er de lokale væbnere, som har haft det sværest. De er i hvert fald næsten forsvundet omkring 1500. Kun Kindholm overlevede. Svanholm var også på retur under krisen, men klarede sig, og omkring 1540 ved vi, at godset ejede ca. 50 gårde (= ca. 15 % af herredet), mest beliggende i Kyndby, Krogstrup og Ferslev sogne - altså herredets vestlige del. Antallet af gårde var ikke nær så stort som kronens og kirkens, men hovedgårdens marker har tilsyneladende været store, og desuden har en væsentlig del af Oldenområdet tilhørt Svanholm.

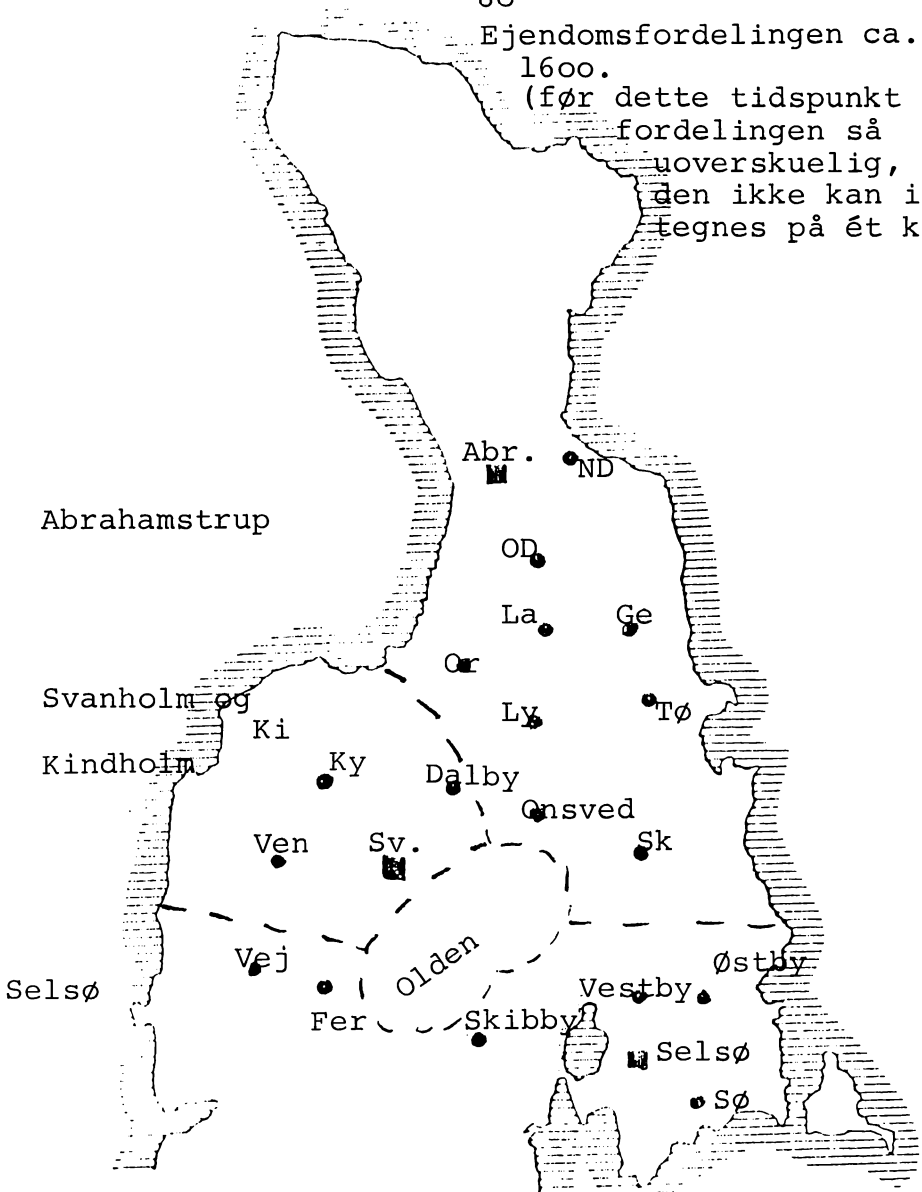
Kirkens gods: Roskildebispens havde det meste af sit gods omkring Selsø - domkapitlets ejendomme derimod lå spredt over hele herredet.

Et par store mageskifter forenkede dog hele dette brogede billede, idet Skibby og Orø overgik til kirken, mens kronen fik samlet sit gods i Dråby, Gerlev og Skuldelev sogne, og samlet nåede op på ca. 110 gårde.

Fordelingen så derefter således ud ca. 1600:

Ejendomsfordelingen ca.
1600.

(før dette tidspunkt er
fordelingen så
uoverskuelig, at
den ikke kan ind-
tegnes på ét kort)

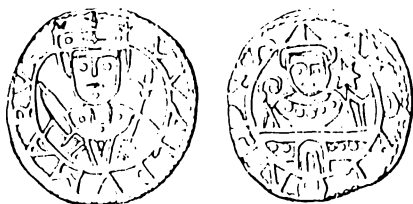
Dette er en stærk forenkling - nærmest en afgrænsning af interesseområder.

I Oldenområdet var ca. 1600 så småt begyndt en genopdyrkning af jorden.

Området nord for Abrahamstrup - Hornsved - blev først varigt beboet efter 1740. Det havde da været øde i mindst 1000 år.

Er det muligt at give en forklaring på, at nogle områder og nogle ejere er blevet hårdere ramt end andre ? - Ødelægning var et fænomen, som var kendt i hele herredet, oldenområdet var blot det sted, hvor den slog stærkest igennem.

Geologiske undersøgelser har vist, at der ikke jordbundsmæssigt er nogen påfaldende forskel mellem de områder, der blev lagt øde og dem, der ikke blev det. De øde områder var heller ikke vandlidende, så den klimatiske forklaring duer heller ikke i dette område.

For- og bagside af en mønt slået i Roskilde med Valdemar den Stores og Absalons "portrætter".

HHU er kommet frem til, at forklaringen snarest er økonomisk: De landsbyer, som bedst overlevede krisen, var dem, der havde adgang til søtransport, og derved havde mulighed for via handel at stabilisere

deres indtægter. Undersøgelsen viser også, at det var de kapitalstærke godsejere, som overlevede krisen: Krongodset og bispeskolens gods blev udvidet, mens Svanholm var i svær krise og den lokale lavadel blev udslettet.

Virkningerne af krisen har altså været en stærkere polarisering i samfundet. De kapitalstærke, som havde midler at stå imod med, klarede sig og tjente på krisen, idet de langsomt, men sikkert købte den lokale lavadel ud. Mellemskikken i samfundet forsvandt: de økonomisk mest vel-funderede svang sig op til godsejerposition, resten indgik i gruppen af fæstebønder.

Normalt antages det, at fæstebønderne og specielt de tidligere gårdsæder (jordløse landarbejdere) fik bedre forhold som følge af krisen. Befolkningstilbagegangen bevirkede nemlig, at der blev mangel på arbejdskraft, så for overhovedet at få gårdene fæstet ud, måtte godsejerne nedsætte fæsteafgifterne (landgilden) - på den måde kom fæstebønderne til at sidde billigere på deres gårde.

Dansende bondepar.

Som en afrunding af dette hæfte vil vi understrege, at middelalderen under eet var en langt mere velordnet og civiliseret periode end ofte antaget. Udtryk som "den mørke middelalder" hænger stadig ved denne tidsalder, men det bygger mere på vor manglende viden om perioden end på reelle forhold. Ganske vist var der perioder med opløsningstendenser (jvf. eksemplet med

Knardrup kloster), men generelt viser tendensen et mere og mere fasttømret samfund, hvilket dog ikke betyder mere retfærdige forhold. Der har fortsat været store sociale spændinger.

Billedfortegnelse.

- s. 5 : Fra Gyldendals Danmarkshistorie.
s. 7 : Olaus Magnus: De gentibus
s. 8 : Originalen er fransk fra mellem
1160 og 1195. Fra Kvinde og Slave.
s. 9 : Fra Vilh. Christensen: Æbelholt
Kloster.
s. 11 : Fra Stavnsbjerg: Landsbyen.
s. 13 : - - -
s. 14 : - - -
s. 19 : - - -
s. 20 : - - -
Harven er fra et miniaturemaleri
fra 1400-tallet.
s. 21 : Fra Politikens Danmarkshistorie
s. 23 : - - -
s. 26 : Fra Olaus Magnus.
s. 27 : Fra Holger Munk: Jægerspris
Færggård.
s. 29 : Det originale kalkmaleri er fra
Tveje Merløse kirke ved Holbæk.
Her fra Sundbo.
s. 31 : Fra HHU.
s. 34 : Fra Stavnsbjerg: Landsbyen.
s. 36 : - - -
s. 39 : Fra Dansk Socialhistorie.
s. 40 : Fra Olaus Magnus.
s. 43 : Fra et tysk håndskrift fra 1468.
Fra Henne.
s. 45 : Fra Olaus Magnus.
s. 48 : Et sådant orohydrografisk kort kan
købes på Geodætisk Institut.
s. 50 : Fra Stavnsbjerg: Landsbyen.
s. 53 : Fra et tysk håndskrift fra 1468.
Fra Henne.
s. 54 : Fra Stavnsbjerg: Landsbyen.
s. 57 : Flamsk gravering fra o. 1420.
Fra Politikens Danmarkshistorie.
s. 60 : Kalkmaleri fra 1300-tallet fra
Tirsted Kirke på Lolland. Fra
Politikens Danmarkshistorie.

- s. 64 : Kobberstik af Albrecht Dürer. Fra Henne.
- s. 66 : Fra Olaus Magnus.
- s. 70 : Fra Stavnsbjerg: Landsbyen.
- s. 72 : Fra Søvejen til Roskilde.
- s. 73 : Fra Æbelholt Kloster
- s. 77 : - - -
- s. 81 : Fra Politikens Danmarkshistorie.
- s. 83 : Kobberstik af Albrecht Dürer. Fra Henne.

Litteraturliste.

- Abrahamstrup af C.F. Wegener. 1855-56
 Billeættens historie af W. Møllerup. 1888-93
 Blade af Kyndby-Krogstrups historie af
 H.P. Hansen. 1941
 Bol og by på Selsø af Svend Gissel. 1964
 Det daglige brød, udg. af Nationalmuseet 1976
 Danmarks Riges Breve, 2. rk. bl. X.
 Dansk Socialhistorie, red. af Sv. Å. Hansen
 og Ingrid Henriksen. 1979 ff.
 Danske adelsgodser i middelalderen af
 Erik Ulsig. 1968
 Danske slotte og herregårde.
 Frederikssund og købstaden Slangerups
 historie. af Arne Sundbo 1931-37
 Gyldendals Danmarkshistorie I-II,1. 1977-80.
 Hornsherredundersøgelsen. Red. af Svend
 Gissel. 1977
 Håndbog for danske lokalhistorikere. 1965.
 Jægerspris Færgegård, af Holger Munk. 1962.
 Jægerspris Slot, af Roar Skovmand. 1974
 En kogge i Roskilde, af Crumlin Petersen -
 i Årbog for Handels- og søfartsmuseet
 på Kronborg 1966.
 Krogstrup Kirke, af H.P. Hansen. 1938.
 Kulturgeschichte des deutschen Volkes,
 af Otto Henne. 1886.
 Kulturhistorisk leksikon for nordisk
 middelalder. 1956 ff.
 Kvinde og slave, af N. Skyum Nielsen. 1971.
 Landsbyen, af Helge Stavnsbjerg. 1971
 Politikens Danmarkshistorie bd. 4. 1970.
 Selsø før og nu, af B. Linder.
 Søvejen til Roskilde, af Crumlin Petersen. 1978
 Ebelholt Kloster, af Vilh. Møller
 Christensen. 1945.
 Endringerne i landsbyens økonomiske og
 sociale struktur i det 14. og 15. årh.,
 af C.A. Christensen. DHT 1964.

